

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Erik Havelius

Muntlighetsprincipen
– En utvärdering av svensk rätt mot
bakgrund av Europakonventionens krav

Examensarbete
20 poäng

Per Ole Träskman
Helén Örnemark-Hansen

Processrätt

VT 2007

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Ämnet	4
1.2 Syfte och frågeställningar	5
1.3 Metod och material	5
1.4 Disposition	5
1.5 Avgränsningar	6
2 MUNTlighETSPRINCIPEN	7
2.1 Muntlighetsprincipens reglering i RB	7
2.2 Muntlig handläggning enligt ärendelagen	8
2.3 Muntlighet enligt förvaltningsprocesslagen	8
2.4 Muntlighet enligt rättsprövningslagen	9
3 EUROPAKONVENTIONENS KRAV	10
3.1 Allmänt om Europakonventionen	10
3.2 Europakonventionens status i Sverige	11
3.3 Följder av ett konventionsbrott	12
3.4 Artikel 6	13
4 RÄTTSFALLSANALYS	15
4.1 Utgångspunkter för rättsfallsanalys	15
4.2 Fall då värdet av muntlig förhandling skulle kunna ifrågasättas	15
4.2.1 Werner mot Österrike	15
4.2.2 Eisenstecken mot Österrike	18
4.3 Avstående från muntlighet	20

4.3.1	Håkansson och Sturesson mot Sverige	20
4.3.2	Baischer mot Österrike	24
4.3.3	A.T. mot Österrike	26
4.4	Muntligt förfarande i överrätt	27
4.4.1	Axen mot Förbundsrepubliken Tyskland	27
4.4.2	Ekbatani mot Sverige	29
4.4.3	Helmers mot Sverige	32
4.5	Krav på den muntliga förhandlingen	33
4.5.1	Michael Edward Cooke mot Österrike	33
4.5.2	Stefanelli mot San Marino	35
4.6	Fall då konventionen inte kräver muntlig förhandling	36
4.6.1	Schuler-Zraggen mot Schweiz	36
4.6.2	Allan Jacobsson (nr 2) mot Sverige	38
5	EUROPAKONVENTIONENS GENOMSLAG	41
5.1	Fällande domar mot Sverige	41
5.2	Konventionshänsyn i svenska lagförarbeten	43
5.2.1	Rättegångsbalken	43
5.2.2	Ärendelagen	45
5.2.3	Förvaltningsprocesslagen	45
5.2.4	Rättsprövningslagen	46
5.3	Konventionshänsyn i svensk rättspraxis	47
5.3.1	Högsta domstolen	47
5.3.2	Regeringsrätten	49
5.4	Trender i nyare lagstiftningsarbete	51
6	SLUTSATSER	53
6.1	Muntlighetskravet i Europadomstolens praxis	54
6.2	Fällande domar och följder av dessa	59
6.3	Hänsyn till Europakonventionen i lagstiftningsarbete och rättspraxis	60
6.4	Två trender i nyare lagstiftningsarbete	62
6.5	Avslutande kommentarer	62
BILAGA		65
KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING		66
RÄTTSFALLSFÖRTECKNING		68

Sammanfattning

I Sverige, liksom i många andra länder, finns sedan länge en tradition av muntlighet vid rättegångsförfarandet. Denna ordning anses utgöra bäst underlag för bevisvärdering och argumentation. I svenska förvaltningsrättsliga mål har denna muntlighetsprincip dock inte fått genomslag, utan i dessa mål är förfarandet normalt skriftligt.

Efter andra världskrigets slut var det uppenbart att skyddet för mänskliga rättigheter i Europa måste förstärkas. Europakonventionen tillkom som ett led i denna strävan. Sverige var en av de första stater som ratificerade Europakonventionen, vilket skedde i början av femtiotalet. För svensk del skulle det dock dröja till 1995 innan konventionen inkorporerades med inhemsk rätt. Numera har Europakonventionen status av svensk lag.

I Europakonventionens artikel 6 stadgas rätten till en rättvis och offentlig rättegång. I konventionstexten anges inte några uttryckliga krav beträffande rätten till muntlig rättegång. Konventionstexten är mycket generell formulerad och det är Europadomstolens uppgift att genom sin praxis definiera innehållet i konventionsbestämmelserna. Numera har Europadomstolen tolkat in ett krav på muntligt förfarande i rätten till en rättvis rättegång. Denna praxis är mycket väl sammanhållen, och har dessutom med tiden blivit nyanserad. Med ledning av Europadomstolens domar kan till stor del utläsas var gränserna går för Europakonventionens krav på muntlighet i förfarandet. Kravet är förhållandevis långtgående, och gäller även i situationer då värdet av muntlig förhandling skulle kunna ifrågasättas. Europadomstolen har också angivit vad som gäller beträffande parternas avstående från rätten till muntlighet och vad som gäller beträffande muntlighet i överrätt. Även frågor om vilka krav som kan ställas på en muntlig förhandling har i någon utsträckning besvarats. Dessutom har Europadomstolen angivit att det finns fall då Europakonventionen inte kräver muntlig förhandling.

Sverige har under de sista tjugo åren vid ett flertal tillfällen varit svarandestat i Europadomstolen i mål rörande rätten till muntligt förfarande och den mer generella rätten till domstolsprövning. Vid flera tillfällen har Sverige fällts för brott mot dessa mänskliga rättigheter. Detta beror till stor del på den svenska traditionen av skriftlighet i förvaltningsrättsliga mål. De fällande domarna mot Sverige, samt övrig praxis från Europadomstolen, har mot denna bakgrund fått stor betydelse för svensk rättspraxis och vid svenskt lagstiftningsarbete. På detta sätt skall Europakonventionens genomslag i svensk rätt bli större. I nyare svenskt lagstiftningsarbete kan ökande hänsyn till Europakonventionen anses utgöra en trend. En annan trend, som på sätt och vis kan sägas vara motsatt, är en strävan efter ökad snabbhet och flexibilitet, ofta tänkt att tillgodoses genom större utrymme för skriftlighet i förfarandet.

Förord

Hösten 2003 tillbringade jag i Madrid. Syftet med resan var att förvärva nybörjarkunskaper i spanska språket. Under denna period läste jag en nätburen kurs i EG-rätt, vilken gavs vid Juridicum i Lund. Dessa studier motiverades till lika delar av ett intresse för EG-rätt, som av möjligheten att utverka studiemedel. Kursen, som i komprimerad form repeterade och vidareutvecklade de inslag av EG-rätt som förekommit under juristutbildningen, skulle emellertid i hög grad bidra till att fördjupa mitt intresse för detta rättsområde. Senare studier i juridisk retorik och rättsskipning i relation till Europakonventionen har gjort att muntlighetsprincipen i ett europeiskt sammanhang tilldragit sig mitt intresse. Ämnesvalet för detta examensarbete har med dessa erfarenheter framstått som motiverat.

Varmt tack till alla som bidragit med synpunkter på innehållet i denna uppsats!

Lund i maj 2007

Erik Havelius

Förkortningar

FPL	Förvaltningsprocesslagen
HD	Högsta domstolen
HovR	Hovrätt
KR	Kammarrätt
LAF	Lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring
LR	Länsrätt
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avdelning I
PBL	Plan- och bygglagen (1987:10)
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
RB	Rättegångsbalken
RR	Regeringsrätten
RÅ	Regeringsrättens årsbok
SFS	Svensk författningssamling
SOU	Statens offentliga utredningar
TR	Tingsrätt
ÄL	Lag (1996:242) om domstolsärenden (ärendelagen)

1 Inledning

1.1 Ämnet

”Det vi har kvar är frågan om det skrivna ordets lämplighet och olämplighet: när det är bra och när det är olämpligt. Inte sant?”

Ur dialogen *Faidros*, Platon, ca 370 f. Kr.

I rättegångssammanhang har det skrivna ordet ofta fått vika för det talade. Att parterna muntligen kunnat framföra sina argument har ansetts utgöra en förutsättning för ett riktigt avgörande. Ett muntligt förfarande anses främja utredningen. Personlig kontakt är en viktig beståndsdel då domaren skapar sig en uppfattning om tilltalades och vittnens trovärdighet. Dessutom motiveras ett muntligt förfarande av offentlighetshänsyn. Det talade ordets lämplighet i rättegången har gjort att en muntlighetsprincip etablerats.

Men även det skrivna ordet har sina fördelar. En fördel med skriftligt förfarande är att det ofta är det mest processekonomiska alternativet, eftersom ett skriftligt förfarande ofta blir snabbare och billigare. Dessutom kan skriftlighet vara lämpligare beträffande en tvist som är invecklad och teknisk till sin natur. I Sverige finns en tradition av skriftlighet beträffande förvaltningsrättsliga mål. Blandformer är också tänkbara och förekommer i olika sammanhang.

Genom sin inkorporering av Europakonventionen har Sverige förbundit sig att uppfylla de krav som uppställs i konventionen. Europakonventionen har sedan 1995 status av svensk lag. Numera anger Europadomstolens praxis att Europakonventionen under vissa omständigheter uppställer krav på att ett muntligt rättegångsförfarande hålls. Europadomstolen har tolkat in detta krav i den mer generella rätten till en rättvis rättegång som stadgas i artikel 6.

Själva ratifikationen av Europakonventionen skedde dock långt innan konventionen fick status av svensk lag. Sverige var en av de stater som ratificerade Europakonventionen på femtiotalet. I den proposition som föregick ratifikationen, uttalade regeringen att bestämmelserna i artikel 6 i full utsträckning var täckta av rättegångsbalken. Några hinder för Sveriges anslutning till konventionen förutsågs inte.

Sverige har sedan dess varit svarandestat i ett flertal mål i Europadomstolen beträffande rätten till muntligt rättegångsförfarande. I flera fall har svenskt konventionsbrott konstaterats. Den senaste fällande domen mot Sverige på detta område meddelades så sent som i februari 2006. Vidare förekommer Europakonventionen allt oftare som invändning i svenska rättegångar. Den

svenska efterlevnaden av Europakonventionens krav beträffande muntligt rättegångsförfarande är av dessa skäl ett område som förtjänar att uppmärksammas. Detta område utgör ämne för denna uppsats.

1.2 Syfte och frågeställningar

Denna uppsats syftar till att utvärdera i vilken utsträckning inhemsk svensk rätt motsvarar de krav som ställs i Europakonventionen beträffande muntlighet i rättegångsförfarandet. Härvid skall följande frågeställningar behandlas: Vilka krav har Europadomstolen i sin praxis uttolkat ur konventionstexten? I vilken grad har Europakonventionens krav beaktats inom ramarna för svenskt lagstiftningsarbete? Vilka delar av den svenska regleringen är det som brustit när Europadomstolen meddelat fällande domar mot Sverige och vilka förändringar har dessa fällande domar föranlett? Vilka trender kan skönjas i nyare lagstiftningsarbete och är dessa förenliga med Europakonventionens krav?

1.3 Metod och material

Jag har vid arbetet med denna uppsats tillämpat en juridisk metod. Beträffande den svenska rätten har jag använt mig av lagar, förarbeten, rättspraxis och doktrin. En stor del av arbetet har utgjorts av att ta reda på vilka krav beträffande rätten till muntligt förfarande som Europadomstolen i sin praxis givit uttryck för. Detta har jag gjort genom att analysera utvalda rättsfall från Europadomstolen. Dessa rättsfall har jag hämtat från databasen hudoc, vilken innehåller bl.a. Europadomstolens avgöranden i fulltext. Sidhänvisningar i rättsfall från Europadomstolen avser utskrifter från hudoc och skiljer sig därför från domarna i tryckt form. Paragrafangivelser i rättsfallen gör dock att risken för missförstånd är obefintlig. Även beträffande de analyserade rättsfallen har jag använt mig av upplysningar i doktrinen.

1.4 Disposition

I kapitel 2 behandlas muntlighetsprincipen översiktligt, samt dess reglering i fyra olika lagar. I kapitel 3 behandlas de allmänna utgångspunkterna för Europakonventionens krav. Först anges något om Europakonventionens tillkomst, varefter jag behandlar frågan om dess status i Sverige. Därefter behandlas frågan om följderna av ett konventionsbrott, samt avslutningsvis artikel 6 i generella ordalag. I kapitel 4 gör jag en rättsfallsanalys, som syftar till att mer detaljerat ange vilka krav som uttolkats ur artikel 6 beträffande rätten till muntligt förfarande. Jag har valt ut tolv fall och grupperat dessa efter vilka frågor de reglerar. Viss överlappning förekommer, eftersom vissa fall ger upphov till flera olika frågor. Vid mitt urval av rättsfall från Europadomstolen har jag haft två huvudsakliga kriterier för ögonen. Dels har jag strävat efter att välja rättsfall som i så stor

utsträckning som möjligt varit banbrytande eller betydelsefulla. Sådana fall blir ofta citerade i senare praxis, och ägnas mycket intresse i doktrinen. Jag har dessutom i största möjliga mån använt mig av rättsfall där Sverige varit svarandestat, eftersom dessa fall innehåller specifika uttalanden om det svenska rättsläget, och är mest användbara för vissa av mina frågeställningar.

I kapitel 5 studerar jag Europakonventionens genomslag i svensk rätt. Jag studerar denna fråga utifrån en genomgång av fällande domar mot Sverige, konventionshänsyn i svenska lagförarbeten, konventionshänsyn i svensk rättspraxis samt Europakonventionens förenlighet med de trender som föreligger i nyare svenskt lagstiftningsarbete. Därefter följer mina slutsatser i det avslutande kapitel 6.

1.5 Avgränsningar

Muntlighetsprincipen kan ses ur olika synvinklar. I denna uppsats är det rätten till muntligt rättegångsförfarande som behandlas. Detta är en central beståndsdel i muntlighetsprincipen och det område där svensk avvikelse riskerar att hamna i konflikt med mänskliga rättigheter enligt Europakonventionen.

Muntlighetsprincipen kommer till uttryck i ett stort antal svenska lagar. I denna uppsats skall muntlighetsprincipen studeras i förhållande till fyra olika lagar, nämligen rättegångsbalken, ärendelagen, förvaltningsprocesslagen och rättsprövningslagen. Muntlighetsprincipens påverkan på andra lagar kommer inte att behandlas. Vad gäller rättegångsbalken så hade åtskilliga fler lagrum än de behandlade kunnat studeras, men här har jag endast gjort ett urval av de viktigaste.

Redogörelserna för konventionshänsyn i svenska lagförarbeten och svensk rättspraxis sker av utrymmesskäl helt utan anspråk på fullständighet. Dessa inslag syftar endast till att i någon utsträckning exemplifiera hur lagstiftaren och domstolarna resonerat kring Europakonventionens betydelse. Trender i nyare lagstiftningsarbete behandlas utifrån två propositioner, prop. 2004/05:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol och prop. 2005/06:56 En moderniserad rättsprövning m.m.

2 Muntlighetsprincipen

Muntlighetsprincipen utgör en av huvudprinciperna i den svenska rättegångsordningen. Enligt muntlighetsprincipen skall argumentation, vittnesutsagor m.m. ske muntligen inför domstolen. Kravet på muntlighet utesluter normalt även uppläsning av i förväg iordningställda skrifter. Detta beror på att rätten och motparten kan ha svårt att tillgodogöra sig en uppläst inlägga med invecklat innehåll.¹ Sådan uppläsning får endast ske om rätten finner att det skulle innebära en fördel.

Det finns flera skäl till att en muntlighetsprincip etablerats. Muntligheten anses främja utredningen och argumentationen i rättegången. Dessutom främjar ett muntligt förfarande offentligheten och den allmänna insynen i domstolarnas verksamhet. Dessutom finns det människor som har svårt att uttrycka sig i skrift. Ytterst motiveras muntlighetsprincipen av rättviseskäl.

Muntlighetsprincipen får inte förväxlas med andra centrala principer som koncentrationsprincipen, omedelbarhetsprincipen eller bevisomedelbarhetens princip. Koncentrationsprincipen innebär att allt processmaterial som ligger till grund för en dom måste framläggas vid en enda huvudförhandling. Omedelbarhetsprincipen anger att endast sådant material som upptas vid huvudförhandlingen i ett mål får läggas till grund för domen. Bevisomedelbarhetens princip innebär däremot att bevisning bör företas så direkt som möjligt vid huvudförhandlingen.

2.1 Muntlighetsprincipens reglering i RB

Förfarandet vid de allmänna domstolarna regleras främst i rättegångsbalken (RB). I ett antal lagrum slås muntlighetsprincipen fast. Här skall redogöras för några av de viktigaste lagrummen. Beträffande förhandlingen i underrätt stadgas för tvistemålen del i 43 kap. 5 § att förhandlingen skall vara muntlig. Parterna får dock inkomma med och läsa upp skriftliga inlagor eller andra skriftliga anföranden om rätten finner att det skulle underlätta förståelsen av ett anförande eller i övrigt vara till fördel för handläggningen. Motsvarande gäller för brottmål, vilket framgår av 46 kap. 5 §.

Samma huvudregel gäller vid rättegång i hovrätt (HovR). Detta framgår av hänvisningarna till ovan nämnda lagrum i 50 kap. 17 § respektive 51 kap. 17 § RB. Om det är ett beslut som överklagas så är muntlighet dock inte huvudregel. I 52 kap. 11 § 1 st. stadgas att rätten får besluta att en part eller annan skall höras muntligen, om det är nödvändigt för utredningen i målet.

Även i Högsta domstolen (HD) är muntlighet huvudregel. Av 55 kap. 15 § framgår att bestämmelserna i 50 kap. 17 § och 51 kap. 17 § skall tillämpas

¹ Se Ekelöf m.fl. s. 12.

även vid rättegång i HD. Regleringen beträffande överklagande av beslut är densamma som för rättegången i HovR. I 56 kap. 11 § 1 st. anges nämligen att 52 kap. 11 § skall tillämpas vid rättegången i HD.

I 5 kap. 1 § RB stadgas att förhandling vid domstol skall vara offentlig. I paragrafen anges också under vilka omständigheter förhandlingen får hållas inom stängda dörrar.

2.2 Muntlig handläggning enligt ärendelagen

Även utanför RB finns handläggningsregler för måltyper som handläggs vid allmän domstol. Lagen (1996:242) om domstolsärenden, vilken brukar kallas ärendelagen (ÄL) reglerar handläggningen av rättsvårdsärenden. ÄL tillämpas parallellt med RB vid de allmänna domstolarna, men dess prägel har beskrivits som klart förvaltningsprocessuell.²

Enligt 1 § gäller ÄL sådana rättsvårdsärenden som skall tas upp av en tingsrätt (TR) och som inte skall handläggas enligt RB. Rättsvårdsärenden innebär frivillig rättsvård till skillnad från rättsskipning, d.v.s. stridig rättsvård, och förvaltning.³ ÄL omfattar exempelvis registrering av äktenskapsförord, ärenden om förvaltar- och godmanskap och associationsrättsliga frågor. Dessutom omfattas ärenden som anhängiggörs vid TR genom överklagande av en förvaltningsmyndighets beslut.

Som huvudregel stadgas i ÄL 13 § 1 st. att förfarandet är skriftligt. Av 13 § 2 st. framgår att sammanträde bör ingå i förfarandet om detta kan antas vara till fördel för utredningen eller främja ett snabbt avgörande av ärendet. Bestämmelsen innebär enligt lagens förarbeten en stark men inte ovillkorlig rekommendation till domstolen att hålla sammanträde i fall då ingen av parterna begärt att så skall ske.⁴ I 3 st. anges att domstolen kan begränsa ett sammanträde till att utreda parternas ståndpunkter i ärendet eller till att ta upp muntlig bevisning eller på annat lämpligt sätt.

I 14 § ÄL stadgas att domstolen skall hålla sammanträde, om det begärs av en enskild part. Om ärendet inte skall prövas i sak behöver dock inget sammanträde hållas. Kravet på sammanträde bortfaller också om avgörandet inte går parten emot, eller om det föreligger någon annan särskild omständighet som gör att sammanträde inte behövs.

2.3 Muntlighet enligt förvaltningsprocesslagen

Förvaltningsprocesslagen (FPL) reglerar förfarandet vid de allmänna förvaltningsdomstolarna d.v.s. Regeringsrätten (RR), kammarrätterna och

² Se Bylander s. 165.

³ Se prop. 1995/96: 115 s. 71 f.

⁴ Se prop. 1995/96:115 s. 156.

länsrätterna. I lagens 9 § 1 st. anges som huvudregel att förfarandet är skriftligt. Denna huvudregel är tillämplig på förfarandet i samtliga instanser. I paragrafens andra stycke stadgas att muntlig förhandling beträffande viss fråga får ingå i handläggningen, när det kan antas vara till fördel för utredningen eller främja ett snabbt avgörande av målet. Tredje stycket anger att muntlig förhandling skall hållas i kammarrätt (KR) eller länsrätt (LR), om enskild som för talan i målet begär det samt förhandlingen ej är obehövlig och ej heller särskilda skäl talar emot det. Det finns dock ingen regel som ålägger domstolen att informera den enskilde om denna möjlighet.⁵

Av 9 § FPL framgår alltså att förfarandet normalt är skriftligt i förvaltningsdomstolarna. I motsats till vad som gäller enligt RB är det muntlig handläggning och inte skriftlig som kräver särskilda skäl. Muntlig förhandling utgör i förvaltningsprocessen ett komplement till det skriftliga förfarandet. Detta utgör ytterligare en skillnad jämfört med vad som i huvudsak gäller enligt RB, nämligen att handläggningen är *antingen* muntlig *eller* skriftlig. Eventuell muntlig förhandling i ett förvaltningsmål omfattar vanligen endast vissa avgränsade frågor. Behovet av muntlighet prövas fråga för fråga.

Den omfattande skriftligheten i FPL motiveras i lagens förarbeten med kraven på att förvaltningsdomstolsprocessen skall vara snabb, billig och förhållandevis enkel.⁶

2.4 Muntlighet enligt rättsprövningslagen

Lag (1988:205) om rättsprövning av vissa förvaltningsbeslut, vilken brukar kallas rättsprövningslagen, möjliggör att beslut som regeringen och andra myndigheter meddelat i förvaltningsärenden överprövas av RR och KR. Prövningen skall gälla frågan om beslutet strider mot någon rättsregel.

I 1 § anges att rättsprövning kan gälla endast sådana beslut som innebär myndighetsutövning mot den enskilde. Ett krav är också att beslutet annars hade kunnat prövas av domstol bara genom resning, och att det inte skulle ha kunnat överprövas i annan ordning. RR prövar avgöranden av regeringen och KR prövar avgöranden av förvaltningsmyndigheterna inom dess domkrets. I 2 § anges undantag från 1 §, d.v.s. beslut för vilka lagen inte gäller.

I lagens 3 a § anges vad som gäller beträffande muntlighet i förfarandet. Domstolen skall hålla muntlig förhandling, om sökanden begär det och det inte är uppenbart obehövligt. Av paragrafen följer att förfarandet är skriftligt ifall någon begäran om muntlighet inte framställs.

⁵ Se Bylander s. 131.

⁶ Se prop. 1971:30, del 2, s. 535.

3 Europakonventionens krav

3.1 Allmänt om Europakonventionen

Efter andra världskrigets slut fanns det en stark vilja att skapa ett forum för mellanstatligt samarbete i Europa. Demokrati och rättsstatlighet skulle utgöra grundvalarna för detta samarbete. Den 5 maj 1949 bildades Europarådet, vars stadga då undertecknades av tio stater. Mot bakgrund av alla övergrepp som skett mot enskilda människor under mellankrigstiden och under andra världskriget, så framstod det som en central uppgift för medlemsstaterna att främja respekten för mänskliga rättigheter och grundläggande friheter. Redan vid sitt första sammanträde, den 8 september 1949, beslöt Europarådets parlamentariska församling⁷ att rekommendera regeringarna att låta utarbeta en konvention till skydd för individuella mänskliga rättigheter. Vid detta arbete skulle medlemsstaterna bygga på den allmänna deklarationen om de mänskliga rättigheterna⁸ som FN:s generalförsamling hade antagit den 10 december 1948. Denna allmänna deklaration var inte rättsligt bindande, men skulle nu ligga till grund för regler som skulle bli förpliktande för de deltagande europeiska staterna. Dessutom skulle gemensamma europeiska organ övervaka att staterna uppfyllde sina åtaganden. Den 4 november 1950 undertecknades i Rom den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Europakonventionen. Sedan konventionen ratificerats av tio stater, trädde den i kraft den 3 september 1953.

En central fråga under arbetet med Europakonventionen var hur den internationella övervakningen skulle utformas. Skyddet av en individs rättigheter hade ju traditionellt ansetts vara en nationell angelägenhet, som andra stater saknade anledning att blanda sig i. Många stater var ambivalenta i sin inställning till den internationella kontrollen, och motstridiga överväganden ledde fram till att klagosystemet fick en ganska komplicerad utformning. Flera stater ansåg att det stred mot den folkrättsliga principen om staters suveränitet, att de skulle kunna anklagas av en enskild inför en internationell domstol. Flera stater befarade också att ett sådant system skulle kunna användas för att smutskasta regeringar. Staterna enades om att en enskild vars rättigheter blivit kränkta skulle få klaga till ett internationellt forum, men inte direkt till en domstol. Således inrättades europeiska kommissionen för de mänskliga rättigheterna, Europakommissionen, vars rapport skulle ligga till grund för det slutliga avgörandet. Under vissa förutsättningar skulle det slutgiltiga avgörandet kunna träffas av en internationell domstol, men då skulle den enskilde klaganden inte längre vara part i målet. Den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna, Europadomstolen, inrättades som denna

⁷ Europarådets parlamentariska församling kallades då "rådgivande församling".

⁸ Universal Declaration of Human Rights.

internationella domstol. Som ett tredje organ skulle Europarådets ministerkommitté fatta slutliga beslut i ärenden som inte avvisades av Europakommissionen och som inte heller hänsköts till prövning i Europadomstolen.

Den 11 maj 1994 antogs ett elfte tilläggsprotokoll till Europakonventionen. Genom detta protokoll infördes några förenklingar. Kommissionen och domstolen slogs samman till en ny domstol. Dessutom gjordes den enskilda klagorätten, som tidigare varit ett fakultativt element för varje stat, till ett obligatoriskt element som måste accepteras av alla konventionsstater. Det nya systemet trädde i kraft den 1 november 1998 och kommissionens verksamhet avslutades den 1 november 1999. Numera behandlar Europadomstolen mål från det att de anhängiggörs till dess de slutgiltigt avgörs. Ministerkommittén har inte längre till uppgift att fatta slutliga avgöranden i vissa mål, utan övervakar bara att staterna verkställer domstolens domar.

3.2 Europakonventionens status i Sverige

Sverige var en av de stater som ratificerade Europakonventionen 1952. Emellertid inkorporerades inte konventionen med svensk rätt. I propositionen med förslaget om godkännande av konventionen inför dess ratificering gjordes inga särskilda överväganden i frågan om konventionens ställning i Sverige.⁹ Av ett flertal rättsfall framgår att den gängse uppfattningen inledningsvis var att Europakonventionen inte var direkt tillämplig i svensk rätt.¹⁰ Domstolarna hänvisade till att en internationell överenskommelse krävde att en korresponderande lagstiftning infördes, s.k. transformering, för att bli gällande för inomstatlig rättstillämpning i den mån motsvarande bestämmelser inte redan fanns. Däremot ansågs lagstiftning som tillkommit efter ratifikationen stå i överensstämmelse med konventionen, varför svenska bestämmelser kunde tolkas i ljuset av konventionens bestämmelser. Med tiden beaktades Europakonventionen i allt fler rättsfall, och frågan om inkorporering av konventionen med svensk rätt uppkom. Det stora flertalet konventionsstater började tillämpa Europakonventionen direkt i den nationella rättstillämpningen.

Efter valet 1991 tillsattes en utredning med uppgift att studera frågor om utvidgat skydd för grundläggande fri- och rättigheter samt ökade möjligheter till domstolsprövning av normbeslut och förvaltningsbeslut. En av uppgifterna för kommittén var att ta ställning till om Europakonventionen borde införlivas med svensk rätt.¹¹ Kommittén kom fram till att Europakonventionen borde införlivas med svensk rätt och att detta borde ske genom en lag med innehållet att Europakonventionen och dess tilläggsprotokoll skulle gälla som lag i Sverige. På detta sätt skulle

⁹ Se prop. 1951:165.

¹⁰ Se t.ex. NJA 1973 s. 423 och RÅ 1974 ref. 61.

¹¹ Se kommittédirektiv 1991:119 av den 19 december 1991.

enligt kommittén Europakonventionens betydelse markeras och den enskilde medborgarens rättsskydd stärkas.¹² Samtidigt betonade kommittén att det fortfarande var lagstiftaren och inte domstolarna som skulle se till att Europakonventionen fick genomslag i svensk rätt.

Lagstiftningsarbetet fortsatte och i december 1993 avgavs en proposition till riksdagen.¹³ Den 1 januari 1995 trädde en ny lag i kraft, varigenom Europakonventionen inkorporerades med svensk rätt.¹⁴ I denna lag föreskrivs att Europakonventionen och dess tilläggsprotokoll skall gälla som lag i Sverige. Den skall således tillämpas direkt av svenska domstolar och myndigheter. Samtidigt infördes i 2 kap. 23 § regeringsformen (RF) en ny bestämmelse, enligt vilken lag eller annan föreskrift inte får meddelas i strid med Sveriges åtaganden på grund av Europakonventionen. Numera förekommer Europakonventionen enligt vissa uppgifter allt oftare som invändning i svenska rättegångar och konventionen tillmäts tilltagande betydelse som argument.¹⁵

3.3 Följder av ett konventionsbrott

Artikel 46 i Europakonventionen reglerar bindande kraft hos och verkställighet av Europadomstolens domar. Av punkt 1 följer att konventionsstaterna förbundit sig att rätta sig efter domstolens dom i varje mål där de är parter. Av stadgandet följer motsatsvis att bestämmelsen inte tillskriver Europadomstolens avgörande i ett visst fall bindande verkan i förhållande till övriga konventionsstater, vilka inte varit svarandestater. Någon sådan erga omnes-effekt framgår inte heller av övriga bestämmelser i Europakonventionen eller av Europadomstolens praxis.¹⁶ Europadomstolens tolkning utgör gällande rätt, och en stat som inte följer denna kan senare komma att fällas av Europadomstolen.

Sedan det kunnat konstateras att ett konventionsbrott förekommit, förväntas den felande staten verkställa Europadomstolens dom. Ofta blir det en fråga om att genom skadestånd kompensera den enskilde, vars rättigheter blivit kränkta. Artikel 41 reglerar frågan om skälig gottgörelse. Om Europadomstolen funnit att ett brott mot konventionen eller dess protokoll ägt rum och den berörda statens nationella rätt endast till en del medger att gottgörelse lämnas, skall Europadomstolen om så anses nödvändigt tillerkänna den förfördelade parten skälig gottgörelse.

Ovan nämnda stadganden anger vad som gäller sedan Europadomstolens prövning i ett visst fall kunnat konstatera förefintligheten av ett redan begånget konventionsbrott. Men vad gäller om en svensk domstol finner att

¹² Se SOU 1993:40 Del B s. 123 f.

¹³ Prop. 1993/94:117.

¹⁴ Se Lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

¹⁵ Se t.ex. Hellberg i Advokaten, Tidskrift för Sveriges advokatsamfund, nr 5, 2001, s. 14.

¹⁶ Se Lorenzen m.fl. s. 22.

ett avgörande enligt svensk rätt skulle innebära ett brott mot Europakonventionen? I detta sammanhang uppkommer också frågan om svenska myndigheter och domstolar fortlöpande skall lägga Europadomstolens praxis till grund för sin rättstillämpning. Allt talar för att de skall göra detta.¹⁷ Danelius anför att den allmänna internationaliseringen av den svenska rätten och europeiska normers tilltagande betydelse på många olika rättsområden kan antas medverka till att svenska domare kommer att vara mycket obenägna att tillämpa inhemsk lag framför Europakonventionen i vetskap om att deras avgöranden i så fall sannolikt kommer att underkännas vid eventuell prövning i Europadomstolen.¹⁸ Införlivandet har dock skett på ett sätt som inte i sig ger Europakonventionen något generellt företräde framför de av riksdagen antagna lagarna.¹⁹

Till följd av den ovan nämnda regeln i 2 kap. 23 § RF antas svenska lagar antagna efter Europakonventionens införlivande vara förenliga med Europakonventionen. Domstolarna bör göra en fördragskonform tolkning av de svenska lagreglerna, d.v.s. tolka dessa i ljuset av Europakonventionen.

En relaterad fråga är huruvida Europakonventionen uppställer krav på en tillämpning ex officio av relevanta konventionsbestämmelser, eller om det krävs yrkande av en part i rättegången för att göra konventionen tillämplig. Europakonventionen riktar sig till konventionsstaterna. Detta medför att det åvilar alla statliga organ att tillse att beslut och avgöranden inte sker i strid med Europakonventionen. Vissa bestämmelser i konventionen riktar sig till specifika statliga organ. Så är exempelvis fallet med artikel 6, vilken riktar sig till domstolarna. När en konventionsbestämmelse riktar sig till speciella myndigheter eller organ, åvilar det dessa organ att ex officio ansvara för efterlevnad av konventionsbestämmelserna.²⁰

3.4 Artikel 6

Artikel 6 i Europakonventionen (se bilaga) stadgar rätten till domstolsprövning och en rättssäker process. I artikelns första punkt stadgas att var och en vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller vid prövningen av en anklagelse mot honom, skall vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling. Denna skall hållas inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt. I första punkten anges också i vilka situationer som pressen och allmänheten får utestängas från förhandlingen. Detta får ske av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle. Utestängande av press och allmänhet får också ske då minderårigas intressen eller skyddet för parternas

¹⁷ Se t.ex. Bernitz och Kjellgren s. 128 samt beträffande danska förhållanden Lorenzen m.fl. s. 22.

¹⁸ Danelius s. 42.

¹⁹ Se Bernitz och Kjellgren s. 128.

²⁰ Se Lorenzen m.fl. s. 21.

privatliv så kräver. Det får också ske under särskilda omständigheter när offentlighet skulle skada rättvisans intresse, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt.

I artikelns andra punkt anges att var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts. I tredje och sista punkten anges minimirättigheter för den som blivit anklagad för brott.

Att såväl tvistefrågor som anklagelser för brott skall kunna prövas av en domstol är en grundläggande rättssäkerhetsgaranti. Artikelns uttryckligen om processen skall vara muntlig eller skriftlig. Dock tyder ordvalet i konventionens originaltexter, med ord som engelskans "hearing" och franskans "entendue" på att det är ett muntligt förfarande som avses.²¹ Som Danelius anger är det svårt att tänka sig att uttrycket "public hearing" skulle syfta på en rent skriftlig procedur. För egen del vill jag dessutom tillägga att konventionstexten anger att den som är anklagad för brott har rätt att utan kostnad bistås av tolk, om han inte förstår eller talar det språk som begagnas i domstolen. Att det talas om tolk, och inte om översättare, tyder också på att det är en muntlig process som avses. Som skall utvecklas nedan bekräftar Europadomstolens praxis att artikel 6 i princip kräver muntlig förhandling när en domstol har att ta ställning till civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelser för brott. I många länder har dock skriftlig handläggning av vissa typer av mål förekommit, varför Europakonventionens krav ibland skapat problem. Liksom övriga artiklar i Europakonventionen är artikel 6 mycket generellt formulerad. De tolkningar av konventionens innebörd som Europadomstolen gör i sin praxis utgör därför en förutsättning för att regleringen skall bli detaljerad.

Det förtjänar vidare att nämnas att artikel 6 är en av de mest centrala artiklarna i Europakonventionen. Det är också den artikel som givit upphov till flest mål i Europadomstolen. Detta har inneburit att en ovanligt rik praxis vuxit fram kring artikeln.²²

²¹ Se Danelius s. 182 f.

²² Se Danelius s. 131.

4 Rättsfallsanalys

4.1 Utgångspunkter för rättsfallsanalys

Som redan påpekats är det genom Europadomstolens praxis som de övergripande formuleringarna i Europakonventionen kan omformuleras till väldefinierade regler. Den konventionstolkning som sker inom ramarna för Europadomstolens avgöranden har betecknats som dynamisk, ändamålsinriktad och anpassad till samhällsutvecklingen. Detta innebär att praxis genomgår en fortlöpande utveckling, vilken konventionsstaterna måste följa för att undvika avvikelser.²³

Europakonventionens förarbeten har en begränsad betydelse som tolkningsdata. Europadomstolen har ett ganska fritt förhållningssätt till konventionstexten. Europadomstolens tolkning av konventionstexten är s.k. evolutiv, d.v.s. den sker i ljuset av samhällsutvecklingen. Vidare tillämpar domstolen en autonom tolkning av begreppen i konventionstexten. Detta innebär att tolkningen inte är bunden av den innebörd som ges åt begreppen i de nationella rättssystemen. Syftet med denna autonoma tolkning är att en gemensam europeisk skyddsnivå skall uppnås.²⁴

Precedensfall spelar en betydande roll i Europadomstolens praxis. Det är mycket vanligt att Europadomstolen hänvisar till sin fasta praxis, ”constant jurisprudence”. Europadomstolen är dock inte formellt bunden av sina tidigare avgöranden.²⁵ Av hänsyn till rättssäkerhetsskäl frångår dock Europadomstolen sin tidigare praxis endast om det föreligger tvingande grunder för detta.

Följande rättsfallsanalys syftar till att avgöra vilka generella rättsregler som kan utläsas ur de olika fallen. Vid behov kompletterar jag också med information från andra rättsfall än de som förekommer i rubrikerna.

4.2 Fall då värdet av muntlig förhandling skulle kunna ifrågasättas

4.2.1 Werner mot Österrike

Herr och fru Hauser häktades sedan de blivit misstänkta för att ha använt sig av ett kreditkort som inte tillhörde dem. Senare häktades Johannes Werner, misstänkt för att ha hjälpt paret genom att förfalska den namnteckning som fanns på kreditkortet. Efter att ha suttit frihetsberövade en tid frigavs

²³ Se Bylander s. 55 och jfr. Wennergren s. 184 f.

²⁴ Se Mårsäter s. 80 och s. 82 ff.

²⁵ Se Lorenzen m.fl. s. 39.

samtliga misstänkta, sedan en grafolog kommit fram till att det var osannolikt att det var Werner som förfalskat namnteckningen. Det hade också visat sig att åklagarens vittnen hade oklara minnen av det inträffade. Werner och makarna Hauser ansökte då om ersättning för den frihetsberövade tiden. Domstolen beslutade efter skriftlig handläggning att de saknade rätt till ersättning eftersom misstankarna mot dem inte skingrats. Werner och makarna Hauser överklagade beslutet till appellationsdomstolen (Oberlandesgericht) i Wien. Efter ett skriftligt förfarande lämnades överklagandet utan bifall.

Werner klagade till Europakommissionen och hävdade bl.a. att de inhemska domstolarna brutit mot artikel 6:1 i Europakonventionen genom att vägra honom en offentlig rättegång beträffande hans yrkande om ersättning för den frihetsberövade tiden. Österrikiska staten hävdade att Werner avstått från sin rätt till förhandling genom att inte framställa någon begäran om en sådan. Fallet prövades sedermera av Europadomstolen.

Flera rättsfrågor aktualiserades i rättsfallet, men här skall endast behandlas de frågor som är av intresse för denna uppsats, nämligen:

1. huruvida artikel 6:1 kan bli tillämplig på mål om ersättning för oriktigt frihetsberövande och
2. under vilka omständigheter underlåtenhet att begära offentlig förhandling kan tolkas som ett avstående från rättigheten till sådan. Sistnämnda frågeställning skall behandlas mer utförligt i kapitel 4.3.

Artikel 6 är enligt sin ordalydelse tillämplig vid prövningen av en persons *civila rättigheter och skyldigheter* eller av en anklagelse för brott. Europadomstolen anger i sina domskäl vilka krav som ställs på en tvist för att artikel 6 skall bli tillämplig. Tvisten måste gälla en rättighet som åtminstone på rimliga grunder kan sägas vara erkänd av den inhemska rättsordningen. Tvisten måste vara genuin och seriös och kan gälla själva existensen av en rättighet, dess omfattning och sättet för rättighetens utövande. Avgörandet i tvisten måste vara direkt avgörande för den aktuella rättigheten, varför vaga samband eller avlägsna konsekvenser inte är tillräckligt för att artikel 6 skall träda i kraft.²⁶

Efter dessa konstateranden noterade Europadomstolen att österrikisk rätt stadgade att en misstänkt efter att åtalet lagts ner hade rätt till kompensation för eventuell frihetsberövad tid, förutsatt att misstankarna mot honom hade skingrats. Werner hade alltså en rätt till kompensation, förutsatt att de föreskrivna förutsättningarna var uppfyllda. Mot denna bakgrund konstaterade Europadomstolen att en rättighet i den mening som avses i artikel 6 var för handen.

²⁶ Se § 34, s. 12 i domen.

Därefter gick Europadomstolen vidare med att granska huruvida Werners eventuella rätt till kompensation utgjorde en *civil* rättighet. Domstolen angav att uttrycket ”civila rättigheter och skyldigheter” i artikel 6 inte skall tolkas uteslutande med utgångspunkt i svarandestatens nationella rätt och att tillämpligheten av artikel 6 inte är beroende av parternas status. Inte heller spelar det någon roll vilket rättsområde tvisten hänförs till i den nationella rätten eller vilken typ av myndighet som skall avgöra frågan. För att en rättighet skall anses vara en civil rättighet är det tillräckligt att innehållet i talan är pekuniärt och att talan grundar sig på en påstådd kränkning av pekuniära rättigheter.²⁷

Därmed slog Europadomstolen fast att rätten till ersättning för oriktigt frihetsberövande utgjorde en civil rättighet. Detta var helt i linje med tidigare praxis.²⁸ En förutsättning för detta är dock att den nationella rätten stadgar en rätt till sådan ersättning.

Därefter övergick Europadomstolen till att pröva huruvida Werner hade avstått från sin rätt till offentlig förhandling. Det var ostridigt i målet att ingen av de österrikiska domstolarna hade hållit en muntlig förhandling. Inget av undantagen som stadgas i artikel 6:1 var tillämpliga. Werner hade inte uttryckligen begärt att en förhandling skulle hållas. Europadomstolen konstaterade att österrikisk rättspraxis innebar att förhandling i praktiken inte hölls enkom för avgörande av frågan om ersättning för oriktigt frihetsberövande. Av detta följde att en begäran från Werners sida om muntlig förhandling inte skulle ha haft utsikt att vinna bifall. Mot denna bakgrund kunde Werners underlåtenhet att begära muntlig förhandling inte tolkas som ett avstående från rätten till sådan.²⁹ För att man skall kunna tala om avstående vid underlåtenhet att begära muntlig förhandling, krävs alltså att en sådan begäran hade haft utsikt att vinna bifall.

Eftersom Werner således haft rätt till muntlig förhandling och han inte kunde anses ha avstått från denna rätt, innebar österrikiska statens underlåtenhet att erbjuda honom muntlig förhandling ett brott mot artikel 6:1.

Domare Matscher avgav en delvis skiljaktig mening. Han menade att det i vissa processer och i synnerhet i sådana som rörde ersättning för oriktigt frihetsberövande inte fyller någon funktion med offentlig rättegång. En sådan rättegång är utan värde för den enskilde som berörs och för allmänheten. I dessa fall utgör enligt domare Matscher en offentlig rättegång ingen processuell garanti. Det är med tanke på denna uppfattning, vilken onekligen har sina skäl, som jag placerat in det aktuella rättsfallet

²⁷ Se § 38, s. 13 i domen.

²⁸ Se *Georgiadis mot Grekland*, där Europadomstolen konstaterade befintligheten av en sådan rättighet och jfr *Masson och Van Zon mot Nederländerna*, där någon sådan rättighet inte kunde anses finnas mot bakgrund av nederländsk rätt.

²⁹ Se § 48, s. 14 i domen. Europadomstolen grundade till viss del resonemanget på sitt avgörande i rättsfallet *Diennet mot Frankrike*, där nationell rätt dock uttryckligen angav att offentlig förhandling (public hearing) var utesluten.

under rubrik 4.2 (Fall då värdet av muntlig förhandling skulle kunna ifrågasättas). Matscher angav att han anslutit sig till sina kollegor för att främja en enhetlig praxis.

I ett senare rättsfall rörande ersättning för oriktigt frihetsberövande, Asan Rushiti mot Österrike, har Europadomstolen hållit fast vid kravet på muntlighet för denna måltyp. Det står således klart att Europadomstolen hållit fast vid kravet på offentlig förhandling och funnit brott mot artikel 6:1 föreligga även i fråga om förfaranden där värdet av förhandling skulle kunna ifrågasättas.

4.2.2 Eisenstecken mot Österrike

Herbert Eisenstecken ingick i mars 1985 ett avtal beträffande en lantbruksfastighet, enligt vilket Eisenstecken efter ägarens död skulle få överlåta fastigheten till tredje man. Sedan ägaren avlidit ansökte Eisenstecken i december 1992 hos myndigheten för transaktioner rörande fast egendom (Grundverkehrsbehörde) om godkännande av avtalet. Eisenstecken meddelade även att han personligen ämnade bruka jorden. Myndigheten godkände avtalet i juli 1993.

I augusti samma år överklagade en statlig tjänsteman med uppdrag rörande transaktioner beträffande fast egendom (Landesgrundverkehrsreferent) myndighetsbeslutet till den regionala myndigheten för transaktioner rörande fast egendom (Landesgrundverkehrsbehörde). Beslutet överklagades också av dödsboets förvaltare. Eisenstecken begärde att muntlig förhandling skulle hållas i frågan. I december 1993 höll Landesgrundverkehrsbehörde sammanträde *in camera* (inom stängda dörrar). Den 1 januari 1994 trädde ny fastighetslagstiftning i kraft, enligt vilken namnet för och sammansättningen i Landesgrundverkehrsbehörde ändrades. Myndigheten bytte därmed namn till Landesgrundverkehrskommission. Denna myndighet biföll den 28 februari 1994 den statliga tjänstemannens överklagande och Eisensteckens avtal med den avlidne fastighetsägaren underkändes.

I april 1994 överklagade Eisenstecken detta beslut till den österrikiska konstitutionsdomstolen (Verfassungsgerichtshof). Han anförde att han inte fått tillfälle att framföra sina argument muntligen. I februari 1995 ogillade konstitutionsdomstolen Eisensteckens talan, och anförde att muntlig rättegång i förevarande fall inte var obligatorisk. Detta följde av domstolens praxis. Eisenstecken väckte talan hos Europakommissionen och fallet togs upp av Europadomstolen.

Europadomstolen konstaterade att artikel 6:1 är tillämplig på processer i samband med transaktioner beträffande fast egendom.³⁰ Därefter behandlade Europadomstolen frågan huruvida österrikiska staten till följd av

³⁰ Härvid hänvisade Europadomstolen till sina tidigare avgöranden *Ringeisen mot Österrike* och *Sramek mot Österrike*.

en reservation inte skulle vara bunden av artikel 6:1. Någon giltig reservation ansågs inte föreligga. Därefter konstaterade Europadomstolen att varken Landesgrundverkehrsbehörde eller Landesgrundverkehrskommission hade hållit offentlig rättegång i frågan.

Österrikiska staten hävdade att Eisenstecken hade avstått från sin rätt till muntlig förhandling, eftersom han sedan ikraftträdandet av den nya lagstiftningen inte framställt någon begäran om ytterligare förhandlingar vid den nybildade myndigheten. Dessutom anförde österrikiska staten att artikel 6:1 inte innebar något krav på offentlig rättegång i detta fall, eftersom det inte gällde avgörande av några viktiga sak- eller rättsfrågor. Inte heller gjorde något allmänt intresse offentlighet befogad.

Beträffande österrikiska statens första argument påpekade Europadomstolen att det saknade betydelse huruvida Eisenstecken framställt en begäran om muntlig rättegång. Österrikisk rätt innebar nämligen att eventuella muntliga förhandlingar till följd av en sådan begäran ändå inte hade varit offentliga. Europadomstolen erinrade om att det vid tillämpning av artikel 6:1 saknar betydelse huruvida den enskilde begärt offentlig förhandling, om inhemsk rätt innebär att sådan är utesluten.³¹

Europadomstolen angav också att Eisenstecken i princip varit berättigad till en huvudförhandling, eftersom inget av de i artikel 6:1 stadgade undantagen var för handen. Inte heller var det fråga om en utpräglad teknisk tvist som var bättre lämpad för skriftlig handläggning, vilket var fallet i Schuler-Zraggen mot Schweiz. Detta rättsfall skall behandlas nedan.

Avslutningsvis tog Europadomstolen hänsyn till att det omtvistade kontraktet, för det fall det blivit godkänt av myndigheterna, skulle ha inneburit att Eisenstecken tilldelats äganderätten till ansenliga landtyor. Det var därför mycket som stod på spel för honom. Därmed fann Europadomstolen att myndigheternas underlåtelse att hålla offentlig förhandling i frågan innebar ett brott mot artikel 6:1.

Detta rättsfall bekräftar redan befintlig praxis från Europadomstolen med innebörden att kravet på muntlig förhandling i artikel 6:1 är tillämpligt även på processer som rör fast egendom. Kravet kvarstår om frågan rör tillstånd att förvärva jordbruksfastighet. Rättsfallet innebär också en bekräftelse på den regel som fastslås i Diennet mot Frankrike och Werner mot Österrike beträffande avstående från offentlighet, nämligen att underlåtenhet att begära offentlig förhandling inte kan ses som ett avstående från rätten till sådan om en dylik begäran hade saknat möjlighet att bli framgångsrik. Dessutom utgör det ännu ett exempel på att Europadomstolen i sitt ställningstagande tar hänsyn till vad som står på spel för den enskilde. Ju mer som står på spel, desto mer oeftergivligt är kravet på offentlighet. Intressant är också att Europadomstolen i detta rättsfall gör en uppdelning

³¹ Liksom i sitt avgörande i Werner mot Österrike hänvisade Europadomstolen i denna fråga till rättsfallet Diennet mot Frankrike.

mellan muntlig förhandling och offentlig förhandling - en distinktion som ibland förbigås. Europadomstolen noterar att en förhandling kan vara muntlig utan att vara offentlig. Detta är fallet när rättegången sker inom stängda dörrar. Det omvända fallet förekommer dock inte - en *offentlig rättegång* torde inte kunna syfta på ett rent skriftligt förfarande. Att handlingarna vid ett skriftligt förfarande kan vara offentliga innebär inte att detta skriftliga förfarande kan kallas offentlig rättegång.

I sammanhanget kan också nämnas att Europadomstolen funnit brott mot artikel 6 föreligga genom avsaknad av muntlig förhandling i mål om godkännande av överenskommelse om restitution av exproprierad mark. Detta skedde i fallet *Malhous mot Tjeckiska republiken*. Mot bakgrund av detta fall samt de två rättsfallen ovan står det klart att Europadomstolen hållit fast vid kravet på muntlighet och funnit brott mot artikel 6:1 föreligga även i fråga om förfaranden där värdet av muntlig handläggning skulle kunna ifrågasättas. Även beträffande mål om rätt till umgänge med barn har Europadomstolen upprätthållit kravet på muntlig förhandling. Detta skedde i rättsfallen *L mot Finland* och *Elsholz mot Förbundsrepubliken Tyskland*.

4.3 Avstående från muntlighet

Vi har nu konstaterat att Europakonventionens krav på muntlighet gäller även i situationer då värdet av muntlig förhandling skulle kunna ifrågasättas. Att det finns en generell rätt till muntlig förhandling är dock inte liktydigt med att alla mål måste avgöras efter muntligt förfarande. Ingenting hindrar att en part avstår från rätten till muntlig förhandling. Nu skall närmare behandlas under vilka omständigheter ett sådant avstående kan anses föreligga.

4.3.1 Håkansson och Sturesson mot Sverige

Gösta Håkansson och Sune Sturesson köpte i december 1979 fastigheten Risböke 1:3 på exekutiv auktion. Fastigheten var belägen i Markaryds kommun. Vid auktionen underrättades allmänheten om att bestämmelserna i jordförvärvslagen 1979:230 innebar att köparen kunde bli tvungen att återsälja fastigheten inom två år om han under denna tid inte fått lantbruksnämndens tillstånd att behålla fastigheten. Enligt Håkansson och Sturesson angav en representant för Länsstyrelsen att detta tillstånd skulle meddelas skyndsamt.

Den 7 januari 1980 utfärdade Länsstyrelsen ett köpebrev. Samma dag ansökte Håkansson och Sturesson hos lantbruksnämnden om tillstånd att behålla fastigheten. Den 5 februari informerades köparna per brev om att fastigheten med hänsyn till dess storlek, läge och egenskaper var att anse som en rationaliseringsfastighet. Som sådan skulle fastigheten användas för att befästa andra fastigheter i området, vilka var ämnade för fortsatt

utveckling. Dessutom angavs att ägare till grannfastigheter var intresserade av att köpa fastigheten, varför Håkansson och Sturesson kunde nekas tillstånd att behålla fastigheten. Senare samma månad avvisade lantbruksnämnden Håkanssons och Sturessons ansökan under hänvisning till att fastigheten var att anse som en rationaliseringsfastighet.

Håkansson och Sturesson överklagade utan framgång detta beslut till lantbruksstyrelsen och sedermera till Jordbruksdepartementet, även här utan framgång. Dessutom väckte Håkansson och Sturesson talan i Fastighetsdomstolen i Växjö, och yrkade att fastighetens status skulle bli bedömd på nytt. Fastighetsdomstolen avlog detta yrkande i en dom i december 1981. Håkansson och Sturesson överklagade domen i Göta hovrätt, men prövningstillstånd meddelades inte.

På lantbruksnämndens förfrågan beslutade länsstyrelsen med stöd av §§ 16 och 17 i jordförvärvslagen att Risböke 1:3 åter skulle säljas på auktion. Kronofogdemyndigheten arrangerade auktionen, som ägde rum i juni 1985. Endast ett bud lades på fastigheten, och det var lantbruksstyrelsen som stod för detta. Budet accepterades av Kronofogdemyndigheten.

Dagen efter auktionen väckte Håkansson och Sturesson talan i Göta hovrätt. De yrkade att auktionen skulle ogiltigförklaras. Deras talan avvisades. Håkansson och Sturesson överklagade detta beslut till HD, som inte meddelade prövningstillstånd.

Håkansson och Sturesson väckte då talan i Europakommissionen, och fallet kom att avgöras av Europadomstolen. Där framfördes flera yrkanden, varav här endast skall beröras de som är av intresse för denna uppsats. Håkansson och Sturesson anförde att det innebar ett brott mot artikel 6:1 att Göta hovrätt inte hållit offentlig huvudförhandling till följd av deras talan om ogiltigförklarande av auktionen.

Europadomstolen konstaterade att frågan rörde civila rättigheter och skyldigheter och att HovR:en haft att avgöra lagligheten hos auktionen 1985. Därmed var artikel 6:1 tillämplig. Göta hovrätt var den första och enda domstolsinstans som haft att ta ställning till alla aspekter av Håkanssons och Sturessons talan beträffande auktionen. Eftersom inte några av undantagen i andra meningen i artikel 6:1 var aktuella, var utgångspunkten att de hade rätt till en offentlig rättegång.

Europadomstolen angav därefter att den offentliga karaktären hos domstolsförhandlingar utgör en fundamental princip som omfattas i artikel 6:1. Dock förhindrar varken bestämmelsens formulering eller dess syfte att en person av egen fri vilja avstår från rätten till offentlig förhandling. Ett sådant avstående kan ske uttryckligen eller vara underförstått. Ett avstående måste emellertid vara otvetydigt, och får inte ske i strid med något viktigt allmänt intresse.³²

³² Se § 66, s. 11 i domen.

I förevarande fall hade inget explicit avstående från rätten till offentlig förhandling skett. Därför fick Europadomstolen ta ställning till om ett sådant avstående hade varit underförstått. Europadomstolen noterade att svensk lag uttryckligen medgav en möjlighet till offentlig förhandling i HovR:en om sådan var av betydelse för utredningen. Härvid hänvisade Europadomstolen till 52 kap. 10 § RB och 5 kap. 1 § RB. Förstnämnda bestämmelse har numera sin motsvarighet i 52 kap. 11 § RB.

Eftersom Håkanssons och Sturessons talan främst avsåg lagligheten hos auktionen 1985, och eftersom sådana processer i Sverige vanligen sker utan offentligt förfarande (huvudregeln är ju skriftligt förfarande i rena lagprövningsfrågor) så ansåg Europadomstolen att Håkansson och Sturesson kunde ha förväntats begära offentligt förfarande om de ansåg ett sådant vara betydelsefullt.³³ Detta hade de inte gjort. Därmed ansåg Europadomstolen att de på ett otvetydigt sätt hade avstått från sin rätt till ett offentligt förfarande vid Göta hovrätt. Inte heller hade de i sitt överklagande till HD tagit upp denna fråga. Vidare kunde deras talan inte sägas innehålla frågor av allmänt intresse, vilket kunde ha gjort en offentlig förhandling nödvändig. Mot denna bakgrund kom Europadomstolen fram till att det i denna fråga inte förelåg något brott mot artikel 6:1. Konventionsbrott förelåg dock beträffande andra aspekter av fallet, som inte skall behandlas här.

Europadomstolen talar i detta avgörande inte uttryckligen om rätten till muntligt förfarande, utan istället om rätten till offentlig rättegång (public hearing). Således gör Europadomstolen inte heller någon distinktion mellan de båda begreppen. Min uppfattning är dock att rättsfallet är av central betydelse även för frågan om rätten till muntligt förfarande. Detta beror på att de olika begreppen har flera beröringspunkter. Det är dessutom mycket intressant att notera att Europadomstolen i ett senare avgörande, Fredin (nr 2) mot Sverige, angivit Håkansson och Sturesson mot Sverige som stöd för uppfattningen att det är klart etablerat i Europadomstolens praxis att rätten till offentlig förhandling enligt artikel 6:1 kan innefatta en rätt till muntlig förhandling.³⁴ Den paragraf i Håkansson och Sturesson som Europadomstolen hänvisar till i Fredin (nr 2) innehåller inte uttrycket *muntlig förhandling*, utan det mer generella uttrycket *offentlig förhandling*. Europadomstolen läser alltså mellan raderna i sin egen praxis, och visar tydligt att den anser att Håkansson och Sturesson handlar om rätten till muntligt förfarande. Mot denna bakgrund står det klart att rättsfallet kan användas för att studera vilka krav som gäller även beträffande muntligt förfarande.

I Håkansson och Sturesson mot Sverige anger Europadomstolen mycket klart vad som gäller beträffande avstående från offentligt förfarande. Två

³³ Se § 67, s. 11 i domen.

³⁴ Se Fredin (nr 2) mot Sverige § 21, s. 7, där Europadomstolen hänvisar till § 64 i Håkansson och Sturesson.

krav ställs för att det skall vara fråga om ett avstående: 1. Avståendet måste vara otvetydigt och 2. Avståendet får inte ske i strid med något viktigt allmänt intresse. Vi kan också utläsa att om det gäller en fråga som normalt avgörs utan muntlig förhandling, men där muntlighet är möjlig, så kan klaganden förväntas begära en förhandling om han anser det vara viktigt att en sådan hålls. Underlåtenhet att göra detta kan tolkas som ett underförstått men otvetydigt avstående från rätten till muntligt förfarande.

Rättsfallet har ofta blivit citerat i senare avgöranden av Europadomstolen och utgör enligt min mening ett av de mer centrala rättsfallen beträffande frågan om avstående.³⁵ En brist i rättsfallet är att det inte anges något om vad som kan utgöra viktigt allmänt intresse. Det står däremot klart att frågan om lagligheten hos en exekutiv auktion inte fyller kraven för att anses som ett viktigt allmänt intresse, åtminstone inte under i rättsfallet förevarande omständigheter.

Domare Walsh avgav en skiljaktig mening. Han ansåg att ett brott mot artikel 6:1 var för handen. Hans uppfattning var att så snart det konstaterats att en rätt till rättegångsprövning föreligger, så skall denna vara offentlig om det saknas bevis för ett avstående. Han angav att en bestämmelse som den i 52 kap. 10 § RB³⁶, vilken erbjuder muntlighet under förutsättning att det är nödvändigt för utredningen i målet, inte är förenlig med artikel 6:1 utom beträffande de undantag som stadgas i artikeln. Han gav också uttryck för uppfattningen att underlåtenhet att begära offentlig rättegång inte innebär ett underförstått avstående från sådan. Offentlig förhandling är huvudregeln. Att någon uttrycklig protest mot en avvikelse från huvudregeln inte sker, kan inte anses utgöra ett godkännande av en sådan avvikelse. Ett sådant synsätt skulle enligt hans mening gravt förändra tolkningen av artikel 6:1. Kravet på offentlig rättegång är upptaget i Europakonventionen för att konventionsstaterna ansett offentlighet vara viktig, inte för att en enskild part kan tänkas anse detta. Walsh angav att det är av fundamental betydelse i varje demokrati att utövandet av rättvisa sker offentligt. Det faktum att allmänheten inte uppvisar särskilt intresse i en viss fråga saknar betydelse. Inte heller påverkas frågan av den ena eller båda parternas intresse beträffande en offentlig förhandling. Endast om båda parter är överens kan avstående ske från den tvingande bestämmelsen i artikel 6:1. Ett avstående från en garanterad rättighet måste ske i klara och entydiga ordalag, eller genom ett uppträdande från vilket den enda tänkbara slutsatsen är att båda parter är överens. Bevis för detta förelåg inte i detta fall. Enligt domare Walsh kan tystnad inte utgöra ett avstående, i synnerhet inte i fall som detta där det saknas bevis för att parterna någonsin övervägde att göra ett avstående.

Enligt min mening är domare Walshs argumentation till stora delar bärkraftig. Flera av hans synpunkter är mycket övertygande. Emellertid

³⁵ Se t.ex. Schuler-Zraggen mot Schweiz, Rolf Gustafson mot Sverige och Werner mot Österrike.

³⁶ Bestämmelsen motsvaras numera av 52 kap 11 § RB.

måste sägas att hans syn på kravet i artikel 6:1 avviker kraftigt från den etablerade uppfattningen. Han ger uttryck för en annorlunda grundsyn på bestämmelsen i artikel 6:1, en grundsyn som innebär att det i artikeln uppställda kravet blir betydligt mera långtgående. Han tycks se rättigheten till en offentlig förhandling som en rättighet avsedd att främja rättssamhället som helhet snarare än den enskilda parten i en specifik tvist.

Europadomstolen har i flera senare avgöranden bekräftat det synsätt som den anlagt i Håkansson och Sturesson mot Sverige. I Schuler-Zraggen mot Schweiz, som skall behandlas nedan under 4.6.1, ansågs en part som undlät att begära muntlig förhandling vid en schweizisk försäkringsdomstol därigenom ha avstått från sin rätt till muntlig förhandling. Detsamma gällde i Zumtobel mot Österrike för en part som undlåtit att begära muntlig förhandling vid den österrikiska förvaltningsdomstolen, samt i Pauer mot Österrike för en part som undlåtit att begära muntlig förhandling vid den österrikiska förvaltningsdomstolen.

Även avgörandet Rolf Gustafson mot Sverige stämmer väl överens med denna praxis. Gustafson hade sökt ersättning från Brottskadenämnden, sedan han blivit kidnappad av personer som han tidigare bedrivit ekonomisk brottslighet tillsammans med. Efter att Brottskadenämnden avslagit hans ansökan klagade Gustafson till Europakommissionen och anförde att han inte kunnat få sitt ersättningskrav prövat av domstol. Han menade att muntliga förhandlingar var sällsynt förekommande i Brottskadenämnden och att eventuella förhandlingar inte var öppna för allmänheten. Europadomstolen konstaterade att det fanns en uttrycklig lagregel (14 § i förvaltningslagen), som gav möjlighet till muntlig förhandling. Gustafson hade varit medveten om att Brottskadenämnden hade möjlighet att hålla muntlig förhandling och kunde därför ha förväntats begära sådan om han värdesatte den. Eftersom han inte gjort detta ansågs han ha avstått från sin rätt till förhandling inför nämnden.³⁷

4.3.2 Baischer mot Österrike

Erwin Baischer hade av en österrikisk myndighet (Bezirkshauptmannschaft) ålagts att lämna uppgifter om vem som använt hans bil vissa dagar. Sedan Baischer lämnat felaktiga uppgifter, dömde denna myndighet honom till böter. Baischer överklagade detta beslut till en besvärmyndighet (Unabhängiger Verwaltungssenat). Han anförde som grund för överklagandet att Bezirkshauptmannschaft hade tillämpat lagen felaktigt och misslyckats vid bevisvärderingen. Dessutom hade myndigheten undlåtit att förklara varför den ansett att den information som Baischer lämnat varit felaktig. Besvärmyndigheten avlog överklagandet, men sänkte bötesbeloppet. Någon muntlig förhandling hölls inte, utan ärendet avgjordes på handlingarna.

³⁷ Rolf Gustafson mot Sverige, § 47 s. 11 f.

Baischer överklagade detta beslut till den österrikiska konstitutionsdomstolen (Verfassungsgerichtshof). Som grund för överklagandet anförde Baischer att besvärsmyndigheten undrlåtit att hålla förhandling i frågan, trots att hans överklagande inte varit begränsat till rättsfrågor. Han kritiserade också besvärsmyndighetens bevisvärdering, och anförde mot denna bakgrund att en muntlig förhandling hade varit nödvändig. Konstitutionsdomstolen tog inte upp frågan till prövning, eftersom den ansåg att möjligheterna till framgång var otillräckliga. Efter en särskild ansökan av Baischer vidarebefordrade konstitutionsdomstolen fallet till förvaltningsdomstolen (Verwaltungsgerichtshof). Inte heller denna domstol tog upp ärendet till prövning. Som skäl för detta anfördes att fallet inte aktualiserade några viktiga lagfrågor.

Baischer klagade till Europakommissionen och hans talan kom att prövas av Europadomstolen. Baischer anförde att bristen på muntligt förfarande innebar ett brott mot artikel 6:1.

För att en myndighet skall kunna anses som en domstol enligt Europakonventionen, måste den uppfylla vissa specifika krav beträffande jurisdiktion, oavhängighet etc. Europadomstolen konstaterade att Bezirkshauptmannschaft inte uppfyllde de krav som Europakonventionen ställer på en domstol. Därför gick Europadomstolen vidare med att granska huruvida domen mot Baischer blivit granskad av någon annan myndighet som kunde anses vara en domstol i konventionens bemärkelse och huruvida någon sådan myndighet hade hållit förhandling i frågan. Med hänvisning till tidigare praxis³⁸ anförde Europadomstolen att Unabhängiger Verwaltungssenat var att anse som en domstol i konventionens bemärkelse, medan förvaltningsdomstolen på grund av sin begränsade jurisdiktion inte var det.

Unabhängiger Verwaltungssenat hade inte hållit förhandling i ärendet. Europadomstolen uppmärksammade att denna myndighet enligt en specifik nationell lagregel normalt var skyldig att hålla förhandling. Förhandlingar kunde undvaras när den berörda parten uttryckligen avstod från sådana. Förhandlingar kunde också undvaras när partens överklagande endast rörde lagfrågor eller den utdömda påföljden, men i så fall förutsattes att parten inte begärde att förhandling skulle hållas. I förevarande fall hade Baischer inte uttryckligen avstått från förhandlingar. Inte heller var hans överklagande begränsat till lagfrågor eller till påföljdsdelen. Mot denna bakgrund konstaterade Europadomstolen att Unabhängiger Verwaltungssenat borde ha hållit förhandling ex officio.³⁹ Således hade Baischer varit berättigad till förhandling. Att han nekats förhandling innebar därför ett brott mot artikel 6:1.

Underlåtenhet att begära muntlig förhandling kan alltså inte tolkas som ett avstående, om det för ett visst förfarande är föreskrivet att muntlig

³⁸ Hubner mot Österrike och Gradinger mot Österrike.

³⁹ Se § 26, s. 6 i domen.

förhandling skall hållas utom när part avstått från sådan. Ett avstående måste i sådana fall vara explicit. Detta är enligt min mening en föga förvånande slutsats, eftersom en sådan nationell regel syftar just till att uppställa ett krav på explicit avstående. Detta är hela avsikten med den nationella regeln.

4.3.3 A.T. mot Österrike

A.T. sökte skadestånd i nationell domstol, sedan han i två artiklar i den österrikiska veckotidningen *News* hade blivit utpekad som inblandad i en serie brevbomber som skickats till österrikiska politiker. I den första artikeln hade han beskrivits som en högerextremist som var tekniskt, organisationsmässigt och intellektuellt kapabel att organisera brevbombsterrorism. Tidningen angav att det fanns bevis mot honom. I den andra artikeln utpekades A.T. som nynazist, och det angavs att han var ansvarig för brevbombsterrorismen. I båda artiklarna publicerades hans bild. A.T. riktade en separat skadeståndstalan för vardera artikeln mot tidningens utgivare.

St. Pölten Landesgericht avvisade i båda fallen A.T:s talan utan att hålla muntlig förhandling. Som grund för detta angavs att A.T. saknade talerätt, eftersom endast hans förnamn och efternamnets initial angivits, och eftersom ansiktet på bilden varit utsuddat respektive försett med en svart rektangel för ögonen. Hans identitet hade därigenom inte blivit röjd. Den lag på vilken A.T. grundat sin talan krävde nämligen att identiteten blivit röjd för att talerätt skulle uppstå. A.T. överklagade besluten till Oberlandesgericht i Wien. Denna domstol lämnade hans överklaganden utan bifall efter att i vardera fallet ha hållit slutet sammanträde ("sitting in private"). Oberlandesgericht kom i båda fallen till samma slutsats som Landesgericht, dock efter ett mera omfattande resonemang.

Inför Europadomstolen anförde A.T. att frånvaron av ett offentligt, muntligt förfarande i de båda processerna inneburit ett brott mot artikel 6:1 i Europakonventionen.

Efter att ha konstaterat att artikel 6 var tillämplig på tvisten konstaterade Europadomstolen att det inte förelåg några speciella omständigheter som gjorde en muntlig, offentlig rättegång obehövlig. Därför blev den relevanta frågan huruvida A.T. hade avstått från sin rätt till en sådan. Det var ostridigt att han inte begärt muntlig rättegång.

I de aktuella fallen hade processerna till följd av bristande talerätt avbrutits redan i första instans. Österrikisk lag stadgade uttryckligen att ett sammanträde i appellationsdomstolen var uteslutet om förfarandet avbrutits. I sådana fall var appellationsdomstolens prövning begränsad till formella krav. Beträffande förfarandet i första instans fanns ingen uttrycklig lagregel, men Landesgerichts praxis var att inte hålla muntlig förhandling i fall som det förevarande. Europadomstolen angav att klagandens underlåtenhet att

begära muntligt förfarande under sådana omständigheter inte kunde anses utgöra ett avstående från rätten till ett sådant.⁴⁰ Därmed förelåg ett brott mot artikel 6:1.

Detta avgörande stämmer väl överens med Europadomstolens ställningstagande i det ovan behandlade fallet Werner mot Österrike. Gemensamt för de båda fallen är att klagandens underlåtenhet att begära förhandling inte kunde anses utgöra ett avstående, eftersom det i den nationella domstolen fanns en praxis enligt vilken förhandlingar inte brukade hållas i den aktuella typen av mål. Denna regel får därmed anses vara väl förankrad i Europadomstolens praxis.

4.4 Muntligt förfarande i överrätt

I appellationsdomstolar och i högsta instans är prövningen av ett mål i flertalet rättssystem begränsad på olika sätt. Det är ofta fråga om en uteslutande rättslig prövning, där bevisvärdering och skönmässiga bedömningar inte förekommer. Europadomstolen har i ett flertal fall avgjort frågan i vilken utsträckning rätten till muntlig förhandling också omfattar förfarandet i överrätt, sedan muntlig förhandling hållits i första instans.

4.4.1 Axen mot Förbundsrepubliken Tyskland

I augusti 1950 råkade Karl-Heinz Axen under en bilfärd i mörker köra på ett parkerat och icke-upplyst lastbilsläp som tillhörde ett företag. Axens mor var passagerare i bilen och avled vid olyckan. Axen skadades allvarligt.

Lastbilschauffören samt en ägare till en bilverkstad och en anställd vid en bensinstation, vilka innan olyckan åtagit sig att laga släpet och bogsera det av vägen, dömdes av Lüneburg Landgericht för att med vårdslöshet ha orsakat död och personskada. Axen väckte skadeståndstalan mot de dömda. Efter ett flertal processer (Axen väckte talan mot de inblandade i olika domstolar, vilkas respektive avgöranden han sedan överklagade) tillerkändes Axen av Oberlandesgericht i Celle ett skadestånd samt livränta. Axen överklagade detta avgörande till högsta domstolen, Bundesgerichtshof, och anförde att den rättsliga bedömningen var felaktig. Axen hävdade att summan av hans förlorade arbetsinkomst bedömts felaktigt. Bundesgerichtshof avslog utan muntligt förfarande hans överklagande. Axen överklagade utan framgång denna dom samt domen från Oberlandesgericht vid den federala konstitutionella domstolen.

Inför Europadomstolen klagade Axen bland annat på att Bundesgerichtshof avslagit hans överklagande utan att hålla offentlig förhandling. Axen anförde att detta innebar ett brott mot artikel 6:1.

⁴⁰ Se § 37, s. 7 i domen.

Europadomstolen konstaterade i denna fråga att Bundesgerichtshof beslutat att inte hålla huvudförhandling eftersom den ansåg att överklagandet, vilket rörde rättsfrågor, var ogrundat och att muntlig argumentation var onödig. Inför detta beslut hade Bundesgerichtshof informerat sig om parternas ståndpunkter. Beslutet att inte hålla muntlig förhandling rättfärdigades enligt Europadomstolen av de speciella omständigheterna i processerna sedda som en helhet. Muntligt förfarande hade hållits både i första och andra instans. Bundesgerichtshof hade bara till uppgift att pröva rättsfrågor. Mot denna bakgrund förelåg inget brott mot artikel 6:1.⁴¹

Någon ytterligare rätt till muntlig förhandling förelåg alltså inte, sedan muntligt förfarande hållits i underinstans och slutinstansens prövning var begränsad till rättsfrågor. Denna inställning har bekräftats i rättsfallen Sutter mot Schweiz och Monnell och Morris mot Förenade Konungariket.

I Sutter mot Schweiz, som handlade om förfarandet i den schweiziska militära kassationsdomstolen, underströk Europadomstolen att kassationsdomstolens prövning var begränsad till att avgöra huruvida rättstillämpningen i målet varit korrekt. Kassationsdomstolen avgjorde inte frågor om klagandens skuld eller beträffande påföljd, varför den inte dömde i sak. Muntlig argumentation inför kassationsdomstolen hade i detta fall inte bidragit till att garantera efterlevnad av de principer som kommer till uttryck i artikel 6.⁴² Det utgjorde därför inget brott mot artikel 6:1 att kassationsdomstolen inte hållit offentlig förhandling.

I Monnell och Morris mot Förenade Konungariket prövade Europadomstolen frågan om två tilltalade haft rätt till muntlig förhandling och personlig närvaro vid denna i en prövning i Court of Appeal. Eftersom prövningen i Court of Appeal endast avsåg de begränsade frågorna om prövningstillstånd och avräkning av straffverkställighetstid innebar artikel 6:1 inget krav på muntligt förfarande.⁴³

Av det ovanstående har framgått att artikel 6:1 i Europadomstolens tolkning generellt inte ger en rätt till en ny muntlig förhandling i överinstans, när sådan har hållits i underinstans och prövningen i överinstansen är begränsad till rättsfrågor.

Av intresse i fallet Axen mot Förbundsrepubliken Tyskland är också att Europadomstolen uttalar sig om syftet med artikel 6:1. Domstolen anger att artikeln skyddar parterna mot rättsutövning som är hemlig och sker utan allmän insyn. Detta anges i sin tur vara ett av sätten på vilket förtroendet för domstolarna kan bibehållas. Offentligheten bidrar till syftet med artikel 6:1,

⁴¹ Se § 28, s. 7 i domen.

⁴² Se § 30, s. 7 i domen.

⁴³ Se främst §§ 57-59, s. 12 f. och § 70, s. 14 i domen. Domen behandlas i SOU 1995:124 s. 162 ff.

nämligen en rättvis rättegång. Att garantera en rättvis rättegång uppges vidare vara en av de fundamentala principerna i ett demokratiskt samhälle.⁴⁴

4.4.2 Ekbatani mot Sverige

Den amerikanske medborgaren John Ekbatani var bosatt i Göteborg. Han sökte arbete vid Göteborgs Spårvägar. Eftersom han endast hade amerikanskt körkort var han för anställning tvungen att ta svenskt körkort. Sedan han misslyckats vid körprovet uppstod en hätsk diskussion mellan Ekbatani och uppkörningsförrättaren. Händelsen polisanmäldes av den senare, och Ekbatani åtalades för hot mot tjänsteman vid Göteborgs TR. Ekbatani dömdes mot sitt nekande till dagsböter. Brottet ansågs vara ringa. Ekbatani överklagade domen till HovR:en där han yrkade på frikännande och begärde att målsäganden skulle höras på nytt. HovR:en fastställde TR:ens dom efter en prövning på handlingarna. Ekbatani överklagade HovR:ens dom till HD, som inte meddelade prövningstillstånd.

Inför Europadomstolen klagade Ekbatani på ett antal olika punkter, bl.a. på att HovR:en inte hållit huvudförhandling inför sitt avgörande och att detta innebar ett brott mot artikel 6:1. Denna fråga kom att prövas av Europadomstolen.

Europadomstolen konstaterade att det var uppenbart att artikel 6:1 var tillämplig på rättegångsförfarandet mot Ekbatani. Processen i brottmål utgör en enhet, och det skydd som artikel 6:1 uppställer upphör inte att gälla efter förfarandet i första instans. Enligt Europadomstolens etablerade praxis så åvilar det en stat som upprättat appellations- eller kassationsdomstolar att tillse att personer som hamnar under rättslig prövning i dessa instanser får åtnjuta de fundamentala garantier som ställs upp i artikel 6.⁴⁵ I denna fråga hänvisade domstolen till sitt avgörande i fallet Monnell och Morris mot Förenade Konungariket.

Därefter angav Europadomstolen att vad gäller förfarandet i första instans så följer av begreppet ”fair trial” eller rättvis rättegång, att en person som åtalas för brott, som en generell princip, skall ges möjlighet att personligen närvara vid rättegången. Härvid hänvisade Europadomstolen till sina avgöranden i Colozza mot Italien och Monnell och Morris mot Förenade Konungariket. I Ekbatanis fall hade detta krav varit uppfyllt eftersom TR hade meddelat sin dom efter en offentlig huvudförhandling där Ekbatani varit personligen närvarande.

Efter detta konstaterande angav Europadomstolen att en tillämpning av artikel 6 på förfarandet vid en appellationsdomstol blir beroende av de särskilda omständigheterna i förfarandet. Hänsyn måste tas till förfarandet i dess helhet i den inhemska rättsordningen och appellationsdomstolens roll i

⁴⁴ Se § 25, s. 6 i domen.

⁴⁵ Se § 24, s. 6 i domen.

denna. Även här hänvisade Europadomstolen till rättsfallet Monnell och Morris mot Förenade Konungariket. Mot denna bakgrund var frågan som Europadomstolen hade att ta ställning till huruvida avvikelser från principen att det skall hållas en offentlig rättegång vid vilken den tilltalade har rätt att närvara och föra sin talan, kunde anses vara berättigad p.g.a. omständigheterna i det specifika fallet och särdragen hos de inhemska förfarandena sedda som en helhet.⁴⁶

För att kunna besvara denna fråga ansåg Europadomstolen sig tvungen att ta hänsyn till naturen hos det svenska överklagandesystemet, omfattningen av HovR:ens möjligheter att ta upp fall till överprövning och det sätt på vilket Ekbatanis intressen hade presenterats och försvarats vid HovR:en. Återigen hänvisades till Monnell och Morris mot Förenade Konungariket.

Vidare angav Europadomstolen att den i sin praxis vid flera tillfällen ansett det berättigat att det inte hållits offentlig förhandling i andra och tredje instans, då sådan ägt rum i första instans. Detta ställer dock vissa krav på de speciella egenskaperna hos det aktuella förfarandet. Processer rörande meddelande av prövningstillstånd och processer som endast rör rena rättsfrågor och inte faktafrågor kan vara förenliga med kravet i artikel 6, även om klaganden inte givits tillfälle att höras personligen i en appellations- eller kassationsdomstol.⁴⁷ Återigen gjordes en hänvisning till avgörandet i Monnell och Morris mot förenade Konungariket.

I Ekbatanis fall hade HovR:en emellertid haft att undersöka både rätts- och faktafrågor. HovR:en skulle göra en fullständig bedömning av huruvida Ekbatani var skyldig eller oskyldig. Den enda begränsningen i domstolens jurisdiktion var att den inte kunde skärpa domen.⁴⁸ Skuldfrågan kunde enligt Europadomstolen inte ha avgjorts på ett tillfredsställande sätt utan en direkt bedömning av bevisning i form av förhör med målsäganden och den tilltalade. Mot denna bakgrund fastslog Europadomstolen att det förelåg ett brott mot artikel 6:1.

Domare Lagergren⁴⁹ gjorde ett tillägg till domen. Han angav att det mot bakgrund av ny svensk lagstiftning kunde förmodas att denna typ av konventionsbrott inte skulle uppkomma igen. Lagergren syftade på en förändring i RB kap. 51 § 21, som redan trätt i kraft vid tiden för Europadomstolens avgörande. Det var dock lagrummet i dess äldre lydelse som var tillämpligt i Ekbatanifallet.

Europadomstolen anger inte uttryckligen något om rätten till muntligt förfarande. Istället används begrepp som offentlig rättegång (public hearing) och rätt till personlig närvaro (right to be heard in person). Dessa begrepp är

⁴⁶ Se § 28, s. 6 f. i domen. En hänvisning görs i denna fråga till Europadomstolens avgörande i fallet Axen mot Förbundsrepubliken Tyskland.

⁴⁷ Se § 31, s. 7 i domen.

⁴⁸ Detta följer av förbudet mot reformatio in pejus.

⁴⁹ Gunnar Lagergren var svensk domare i Europadomstolen 1977-1988.

som tidigare nämnts nära sammanhängande med muntligt förfarande, och rättsfallet är därför av betydelse för frågan om rätten till muntligt förfarande.

Europadomstolens avgörande i Ekbatani mot Sverige innebar att en konventionsstat för första gången fälldes för konventionsbrott på grund av att muntlig förhandling inte ägt rum i en appellationsdomstol. Genom avgörandet klargör Europadomstolen att det är beskaffenheten av processen inför en appellationsdomstol, som avgör om kravet på muntlighet kvarstår, snarare än prövningsorganets karaktär av appellationsdomstol. Beskaffenheten av processen skall betraktas i ljuset av det nationella rättegångsförfarandet i dess helhet.⁵⁰

Europadomstolen anger i sitt avgörande att hänsyn tas till naturen hos det svenska överklagandesystemet, omfattningen av HovR:ens möjligheter att ta upp fall till överprövning och det sätt på vilket Ekbatanis intressen hade presenterats och skyddats vid HovR:en. På detta sätt begränsar Europadomstolen enligt min mening räckvidden av prejudikatet, eftersom det görs beroende av ett flertal detaljerade omständigheter i det specifika fallet. Det kan emellertid utläsas att kravet på muntlighet generellt fortsätter att gälla även i överinstanserna i ett nationellt förfarande. Kravet kan bortfalla i ett specifikt fall. En omständighet som talar för ett sådant bortfall av kravet är att förfarandet i överinstansen bara rör meddelande av prövningstillstånd. En annan sådan omständighet är att processen inför appellationsdomstolen enbart rör lagfrågor, och inte sakfrågor. Men om appellationsdomstolen skall ta ställning till en skuldfråga i ett brottmål, så omfattar detta både lag- och sakfrågor, varför det som huvudregel finns ett krav på muntligt förfarande. Om appellationsdomstolen skall ompröva målet i dess helhet, kvarstår alltså kravet på muntlighet.

Det skulle föra för långt att ta Europadomstolens avgörande i Ekbatanimålet till intäkt för att HovR alltid måste hålla huvudförhandling i brottmål om sådan begärs. Två senare avgöranden mot Sverige, i vilka dom meddelades samtidigt 1991, bekräftar denna slutsats. I fallet Jan-Åke Andersson mot Sverige hade Andersson efter traktorkörning på motortrafikled dömts till penningböter för förseelse mot vägtrafikkungörelsen. I fallet Fejde mot Sverige hade Fejde dömts till 30 dagsböter för brott mot vapenlagen till följd av att han utan licens innehåft ett gevär. HovR:ens avgörande skulle inte föranledas av bevisprövning. Inte heller skulle domstolen bedöma de tilltalades trovärdighet, eller välja mellan motstridiga uppgifter. Domstolarnas uppgift i dessa fall var i stället att göra en rättslig bedömning av vissa invändningar mot åtalen.⁵¹ I denna situation ansåg Europadomstolen inte att det innebar ett brott mot artikel 6:1 att domstolarna undlåtit att hålla huvudförhandling i andra instans. Dessa båda domar kan anses ge uttryck för att Europadomstolen modererat kravet på muntlig förhandling i HovR.⁵²

⁵⁰ Se Bylander s. 61.

⁵¹ Se Danelius s. 187.

⁵² Se Bylander s. 62.

Danelius konkluderar att det av dessa båda rättsfall följer att frågan om huvudförhandling måste hållas i överinstans blir beroende av vilka grunder som anförts till stöd för yrkandet av ändring i den lägre instansens avgörande. Om dessa grunder bara har att göra med rättsfrågor, eller är rättsligt irrelevanta, behöver huvudförhandling inte alltid hållas. Om en dom angrips på grunder som har att göra med bevisvärderingen eller med trovärdigheten hos dem som hörts i målet måste ny huvudförhandling hållas.⁵³

4.4.3 Helmers mot Sverige

Den tyske medborgaren Reinhard Helmers var föreläsare vid Lunds universitet. Sedan han inte blivit vald till en viss tjänst vid universitetet klagade han till Universitets- och högskoleämbetet, eftersom han ansåg att beslutet var diskriminerande och att den nämnd som fattat beslutet hade varit partisk. Universitets- och högskoleämbetet lät en speciellt sammansatt universitetskommitté göra ett skriftligt uttalande i frågan. I detta uttalande angav kommittén inter alia att Helmers i sin ansökan hade anklagat den person som sedermera fått tjänsten för att ha använt sig av tvivelaktiga metoder. Helmers överklagade anställningsbeslutet till Regeringen, som avslag hans överklagande.

Helmers ansåg att universitetskommitténs uttalande utgjorde förtal mot honom. Sedan åklagarmyndigheten avstått från att inleda förundersökning utnyttjade Helmers sin rätt att med stöd av 20 kap. 8 § RB väcka enskilt åtal i egenskap av målsägande. Han väckte åtal för förtal och osant intygande mot en av kommittémedlemmarna och kommitténs sekreterare. Till detta enskilda åtal förenade Helmers en symbolisk skadeståndstalan på 1 krona för varje åtalad. Åtalet ogillades av TR efter muntlig huvudförhandling. Helmers överklagade TR:ens dom till HovR:en, och begärde att muntlig huvudförhandling skulle hållas. HovR:en ogillade åtalet utan att hålla muntlig huvudförhandling, dock på annan grund än TR. HD meddelade inte prövningstillstånd.

Inför Europadomstolen anförde Helmers att flera brott mot artikel 6:1 förelåg. Den enda fråga som skulle komma att prövas var om HovR:ens vägran att hålla offentlig rättegång stod i strid med artikel 6:1.

I målet var ostridigt att rätten att åtnjuta ett obefläckat rykte utgjorde en civil rättighet, varför artikel 6:1 var tillämplig.⁵⁴ Europadomstolen angav efter detta konstaterande att dess praxis innebar att det sätt på vilket artikel 6 skall tillämpas beträffande rättegång i överrätt beror på de speciella omständigheterna i det specifika fallet. Vid denna bedömning skall hänsyn tas till processen som en helhet i den nationella rättsordningen och

⁵³ Se Danelius i SvJT 1994 s. 358.

⁵⁴ Se §§ 27 och 29, s. 7 i domen.

appellationsdomstolens roll i denna. Härvid hänvisades till det ovan behandlade fallet Ekbatani mot Sverige.

Europadomstolen underströk värdet av att domstolsförhandlingar är offentliga. I detta sammanhang gjordes en hänvisning till Axen mot Förbundsrepubliken Tyskland. Europadomstolen angav dock att artikel 6 inte ens i fall då appellationsdomstolen har jurisdiktion över både fakta- och rättsfrågor undantagslöst uppställer ett krav på offentlig rättegång. Rätten till rättegång inom rimlig tid och det relaterade behovet av skyndsam handläggning måste också tas i beaktande vid avgörandet om det är nödvändigt med offentlig rättegång i förfarandet efter första instans.⁵⁵

I förevarande fall hade HovR:en haft att ta ställning till både fakta- och rättsfrågor. Den hade i synnerhet haft att göra en full bedömning av skuldfrågan. HovR:en skulle ta ställning till vilka fakta som var relevanta, vilka fakta som blivit styrkta och till huruvida de tilltalade kunde anses ha haft skälig grund för vissa uppgifter. Dessutom uppkom vissa frågor som för första gången bedömdes av HovR:en.⁵⁶ Mot bakgrund av dessa förhållanden fastslog Europadomstolen att HovR:ens vägran att bevilja Helmers en offentlig förhandling stod i strid med artikel 6:1.

Fallet avgjordes samma dag som de båda ovan nämnda rättsfallen Jan-Åke Andersson och Fejde mot Sverige. Som framgått blev dock utgången annorlunda i Helmers mot Sverige. Den avgörande skillnaden tycks vara att HovR:en i de båda förstnämnda fallen bara skulle göra en bedömning av vissa rättsliga invändningar mot åtalen, medan HovR:en i sistnämnda fall skulle göra en betydligt vidare prövning. Europadomstolens bedömning i Helmers mot Sverige stämmer väl överens med den som gjordes i Ekbatanifallet och flera hänvisningar gjordes till det fallet. Det är intressant att notera att målet Helmers mot Sverige dock inte utgjorde ett brottmål, utan ett mål rörande målsägandens civila rättigheter.

4.5 Krav på den muntliga förhandlingen

En muntlig förhandling kan genomföras på olika sätt. Nedan skall presenteras två rättsfall, ur vilka kan utläsas någonting om vilka krav som en eventuell muntlig förhandling måste uppfylla.

4.5.1 Michael Edward Cooke mot Österrike

Den brittiske medborgaren Michael Edward Cooke åtalades för mordet på en kvinnlig bekant. Mordet hade skett under en gemensam semester i Österrike. Han dömdes i första instans i Österrike till tjugo års fängelse. Cooke ansökte hos högsta domstolen (Oberster Gerichtshof) om att domen

⁵⁵ Se § 36, s. 8 i domen.

⁵⁶ Se § 38, s. 9 i domen.

skulle förklaras som en nullitet, eftersom han ansåg att det förelåg brister beträffande själva förfarandet. Dessutom överklagade han domen och yrkade att straffet skulle lindras. Som grund för detta anförde han flera olika omständigheter, bl.a. sin tidigare skötsamhet. Även åklagarmyndigheten (Staatsanwaltschaft) överklagade domen och yrkade på livstids fängelse. Högsta domstolen höll huvudförhandling beträffande Cookes nullitetstalan och båda parter överklaganden, men då Cooke var frihetsberövad var han inte personligen närvarande utan endast representerad av juridiskt ombud. Domstolen lämnade både nullitetstalan och parternas överklaganden utan bifall. Cooke vände sig då till Europakommissionen och anförde att det förelåg ett brott mot artikel 6:1 och 3 (c) eftersom han inte givits möjlighet att närvara vid rättegången i högsta domstolen. Ärendet togs sedermera upp av Europadomstolen.

Europadomstolen konstaterade att det är en generell princip att en person som åtalas för brott, skall ges möjlighet att närvara vid huvudförhandlingen i första instans. Detta följer av bestämmelserna om en rättvis rättegång. Däremot har den personliga närvaron inte nödvändigtvis samma betydelse vid förhandling till följd av överklagande. Inte ens i fall då appellationsdomstolen har full jurisdiktion över såväl rättsliga frågor som frågor i sak, är det självklart att artikel 6 ger rätt till en offentlig rättegång med personlig närvaro för den tilltalade. Hänsyn måste tas till karaktären hos de aktuella förhandlingarna och till sättet på vilket försvarrets intressen bevakas vid appellationsdomstolen. Härvid måste beaktas vilka frågor som skall avgöras och deras betydelse för den tilltalade.⁵⁷

Efter dessa konstateranden gjorde Europadomstolen en prövning av huruvida det utgjorde ett brott mot artikel 6 att Cooke inte givits tillfälle att närvara vid förhandlingen i appellationsdomstolen i den del som rörde hans nullitetstalan. Europadomstolen angav att artikel 6 inte uppställer något generellt krav på att en tilltalad som företräds av ombud är personligen närvarande vid förhandlingar till följd av nullitetstalan. Eftersom det i förevarande fall saknades skäl att tvivla på ombudets effektivitet och det därför inte fanns särskilda skäl för att Cooke skulle vara personligen närvarande, utgjorde hans frånvaro inget brott mot artikel 6.

Därefter övergick Europadomstolen till att granska om Cooke borde ha tillåtits närvara vid förhandlingen till följd av hans eget och åklagarens överklagande av domen. Europadomstolen ansåg inte att Cookes fall kunde ha blivit tillräckligt belyst utan att högsta domstolen fick möjlighet att skapa sig ett eget intryck av honom. Cookes närvaro var således nödvändig för att garantera en rättvis rättegång och han borde därför ha givits tillfälle att närvara vid och delta i huvudförhandlingen tillsammans med sitt ombud.⁵⁸

Europadomstolen noterade att Cookes offentlige försvarare inte hade begärt att Cooke skulle kallas till förhandlingen. Med hänvisning till en tidigare

⁵⁷ Se § 35, s. 6 i domen.

⁵⁸ Se § 42, s. 7 i domen.

dom angav dock Europadomstolen att en sådan begäran inte borde vara nödvändig. Personlig närvaro framstod som nödvändig i rättvisans intresse.⁵⁹ Vidare fanns det till följd av åklagarens överklagande en risk att straffet skulle ändras till livstids fängelse. Mot denna bakgrund hade det åvilat österrikiska staten en förpliktelse att garantera Cooke att närvara vid förhandlingen, så att han personligen kunde försvara sig. Därmed förelåg ett brott mot artikel 6.

Vi kan alltså se att det åvilar en konventionsstat att höra den som är tilltalad för ett grovt brott personligen, oavsett om han begärt att få närvara vid förhandlingen. Underlåtenhet att begära personlig närvaro kan alltså inte i sådana fall tolkas som ett avstående från personlig närvaro.

Vi kan också konstatera att rätt till muntlig förhandling inte är liktydigt med rätt till personlig närvaro, eftersom rätt till muntlig förhandling inte nödvändigtvis innebär en rätt till personlig närvaro för den tilltalade. Av Europadomstolens domskäl följer att det kan uppstå situationer där den tilltalade är berättigad till muntlig förhandling, men saknar rätt att personligen närvara. Han får då nöja sig med att representeras av ombud. Huvudregeln är dock att rätten till muntlig förhandling omfattar personlig närvaro. Beträffande en rättegång som gäller en anklagelse för ett allvarligt brott, omfattar rätten till muntlig förhandling normalt en rätt till personlig närvaro för den tilltalade.

4.5.2 Stefanelli mot San Marino

Sylviane Stefanelli åtalades för brott i samband med illegal försäljning av mjölk för zooteknisk användning. Inför en undersökningsdomare (Commissario della Legge) hölls en muntlig förhandling till vilken vittnen kallades. Därefter sändes handlingarna vidare för avgörande av en domare i första instans. Efter ett skriftligt förfarande och i Stefanellis frånvaro dömdes hon i första instans till fyra år och sex månaders fängelse. Stefanelli överklagade domen till en appellationsdomstol (Giudice delle Appellazioni penali), vilken efter ett skriftligt förfarande sänkte straffet till tre års fängelse.

Stefanelli klagade till Europadomstolen och anförde att hon förnekats sin rätt till offentlig rättegång både i första instans och i appellationsdomstolen. Hon anförde att domstolarna hade avkunnat sina domar efter skriftliga förfaranden och utan att höra henne.

Europadomstolen konstaterade att det är en fundamental princip att rättegångar skall vara offentliga. Därefter konstaterade domstolen att de muntliga förhandlingar som hållits hade skett inför undersökningsdomaren men inte inför de domare som skulle avgöra fallet. Under dessa omständigheter förelåg ett brott mot artikel 6:1.

⁵⁹ Se Kremzow mot Österrike, samt § 43, s. 7 i Michael Edward Cooke mot Österrike.

Vi kan alltså konstatera att en muntlig förhandling i brottmål skall hållas inför den domstol som dömer i målet. Således är det inte tillräckligt att en muntlig förhandling tidigare hållits inför en undersökningsdomare eller i annat tidigare skede. Förundersökningsdomare förekommer inte i Sverige. För svenskt vidkommande kan dock hänvisas till RÅ 1997 ref. 10, som är tre år äldre än Stefanellifallet. Fallet rörde ett patentmål i Patentbesvärsrätten. RR ansåg inte att kravet på muntlig förhandling var uppfyllt när det visserligen hållits en muntlig förhandling, men då rätten sedan i ny sammansättning avgjort målet utan att ha hållit ny muntlig förhandling. Denna reglering förefaller självklar.

4.6 Fall då konventionen inte kräver muntlig förhandling

Av det ovanstående har framgått att Europadomstolen tolkat in ett relativt långtgående krav på muntlighet i Europakonventionen. Muntlighet är en förutsättning beträffande en stor mängd förfarandetyper. Även om muntlighet framstår som huvudregel, så finns det situationer där Europadomstolen i sin praxis medger att rena skriftliga förfaranden hålls. Vi skall nu närmare granska vilka omständigheter som kan medföra att kravet på muntlighet faller bort.

4.6.1 Schuler-Zgraggen mot Schweiz

Margrit Schuler-Zgraggen arbetade för ett industriföretag. Delar av hennes lön gick till premien för en federal invaliditetsförsäkring. Våren 1975 drabbades Schuler-Zgraggen av tuberkulos. Följande år ansökte hon om invaliditetspension, eftersom sjukdomen hindrade henne från att arbeta. Hon beviljades en halv invaliditetspension av försäkringskassan (Ausgleichskasse). Schuler-Zgraggen blev sedermera uppsagd från sitt arbete på grund av sin sjukdom. Hon ansökte då om ytterligare invaliditetsersättning. Sedan hon förklarats oförmögen att arbeta beviljades hon full invaliditetspension. Detta beslutades av försäkringskassan i mars 1980. I maj 1984 födde Schuler-Zgraggen en son.

Följande år ombads Schuler-Zgraggen av myndigheterna att genomgå en medicinsk undersökning. Efter denna undersökning konstaterades att Schuler-Zgraggen var oförmögen att förvärvsarbeta, men att hon till viss del var kapabel till hushållsarbete. Kort efter detta beslut drogs hennes rätt till pension in. Detta motiverades med att hennes familjeförhållanden ändrats drastiskt sedan sonen fötts, att hennes hälsa förbättrats och att hon ansågs vara till 60-70 % kapabel att sköta hushållet och sin son.

Schuler-Zgraggen klandrade beslutet genom förvaltningsbesvär hos en appellationsnämnd (Appeals Board for Old Age, Survivors and Invalidity Insurance). Då hon inte fick framgång med sina besvär, väckte hon i augusti

1987 talan vid den Federala Försäkringsdomstolen. Hon yrkade att hon skulle tillerkännas full invaliditetspension, alternativt att ärendet skulle återförvisas till första instans för avgörande. Försäkringsdomstolen angav efter ett skriftligt förfarande att Schuler-Zraggen, som var till en tredjedel oförmögen att arbeta, kunde komma i fråga för invaliditetspension om hon befann sig i ekonomiska svårigheter. Ärendet återförvisades till Försäkringskassan, som beslutade att hennes inkomst under 1986-88 varit för hög för att hon skulle kunna beviljas ersättning.

Schuler-Zraggen klagade hos Europakommissionen och ärendet togs sedermera upp av Europadomstolen. Schuler-Zraggens talan grundades på fyra olika punkter. Dels hävdade hon att hennes rätt till rättvis rättegång kränkts genom att hon inte beretts möjlighet att ta del av en medicinsk journal som upprättats i ärendet. Inte heller hade någon förhandling hållits i Försäkringsdomstolen. Vidare anförde hon att hon blivit diskriminerad av de schweiziska myndigheterna på grund av sitt kön, och att läkarna vid den medicinska undersökningen varit partiska. Här skall endast redogöras för Europadomstolens ställningstagande i frågan om det inneburit ett brott mot artikel 6:1 att det inte hållits förhandling i Försäkringsdomstolen.

Europadomstolen angav, som i flera tidigare avgöranden, att huvudförhandlingens offentliga karaktär är en fundamental princip i artikel 6:1. Varken bestämmelsens ordalydelse eller dess syfte hindrar dock en person från att av egen fri vilja avstå från denna rättighet, antingen underförstått eller uttryckligen. Ett sådant avstående måste ske på ett otvivelaktigt sätt och får inte strida mot det allmännas intresse. Härvid hänvisade Europadomstolen till sitt avgörande i det ovan behandlade Håkansson och Sturesson mot Sverige. Försäkringsdomstolens processregler stadgade uttryckligen att förhandling var möjlig, om någon av parterna ansökte om sådan. Eftersom förfarandet i Försäkringsdomstolen normalt inte innehöll offentlig huvudförhandling, utan endast var skriftligt, kunde Schuler-Zraggen ha förväntats begära förhandling om hon ansåg sådan vara viktig. Någon sådan begäran framställdes inte, och Europadomstolen ansåg därför att hon på ett otvivelaktigt sätt avstått från sin rätt till offentlig förhandling.⁶⁰

Av ännu större betydelse var enligt Europadomstolen att tvisten inte aktualiserade frågor av allmänt intresse, vilket kunde ha gjort en huvudförhandling nödvändig. Eftersom tvisten vidare var högst teknisk till sin karaktär, var skriftlig handläggning lämpligare än muntlig.⁶¹ Dessutom skulle tvistens privata, medicinska natur enligt Europadomstolen onekligen ha avskräckt Schuler-Zraggen från att vilja ha allmänheten närvarande.

Avslutningsvis uttryckte Europadomstolen förståelse för att nationella myndigheter i socialförsäkringsfall tar hänsyn till de krav som ställs beträffande effektivitet och rättsekonomi. Att systematiskt hålla

⁶⁰ Se § 58, s. 10 i domen.

⁶¹ Se § 58, s. 10 i domen.

huvudförhandling skulle kunna innebära ett hinder för den skyndsamhet som krävs i denna typ av fall. Detta skulle kunna motverka ett annat krav som ställs i artikel 6:1, nämligen att domstolsbehandlingen skall ske inom skälig tid. Att ingen muntlig förhandling hållits i Försäkringsdomstolen innebar mot bakgrund av dessa överväganden inget brott mot artikel 6:1.

Europadomstolens avgörande anger alltså att det är betydelsefullt huruvida den aktuella tvisten är av allmänt intresse. Kan tvisten anses vara av allmänt intresse, talar detta för offentlig rättegång, vilket innebär muntlig handläggning. I detta avgörande ansågs inte en tvist rörande rätt till invalidpension vara av allmänt intresse. Dessutom kan vi konstatera att Europadomstolen ställer lägre krav på muntlighet om tvisten är av teknisk natur och skriftlig handläggning därför framstår som lämpligare. Vi kan också konstatera att hänsyn till effektivitet och rättsekonomi tilldelas stor betydelse, åtminstone inom socialförsäkringarnas område.

4.6.2 Allan Jacobsson (nr 2) mot Sverige

Allan Jacobsson köpte 1974 en fastighet, på vilken det fanns ett enfamiljshus. Vid tidpunkten för köpet omfattades tomten av en avstyckningsplan, vilken hade antagits 1938. Enligt denna plan fick ingen byggnad uppföras på fastigheten. Fastigheten omfattades också av en områdesplan, vilken antagits 1972. Enligt områdesplanen skulle fastigheten främst utgöra allmänt område med öppna ytor, gator och bilparkering. I september 1965 hade Länsstyrelsen meddelat ett byggnadsförbud, vilket varit giltigt i ett år och därefter förlängts av Länsstyrelsen med ett eller två år åt gången. Det sista beslutet hade tagits i juli 1985 och var giltigt till den 11 juli 1987. Den 1 juli 1987 ersattes plan- och bygglagen från 1947 av en ny plan- och bygglag (PBL). Detta innebar att det tidigare systemet för byggnadsförbud övergavs och blev ersatt av en möjlighet för Byggnadsnämnden att ta ställning till ansökningar om bygglov.

Sedan Jacobsson köpt fastigheten hade han förgäves försökt erhålla tillstånd att avstycka fastigheten och att bygga ytterligare hus på den. I juni 1979 antog kommunfullmäktige en generalplan, enligt vilken Jacobssons fastighet öronmärktes för lägenhetskomples. Mot bakgrund av denna plan nekades Jacobsson återigen tillstånd att uppföra ytterligare byggnader på fastigheten. Denna intressekonflikt gav upphov till ett tidigare rättsfall, Allan Jacobsson (nr 1) mot Sverige.

I juli 1987 ansökte Jacobsson om ett förhandsbesked från byggnadsnämnden om huruvida tillstånd att bygga ett hus på fastigheten kunde bli aktuellt. Byggnadsnämnden meddelade att ett sådant tillstånd inte var aktuellt för tillfället. I juni 1989 återkallade kommunfullmäktige avstyckningsplanen från 1938. Till följd av detta beslut vidhöll Byggnadsnämnden att bygglov inte kunde medges. Nämnden hänvisade till att det fanns ett behov av en ny plan för områdets användning. Jacobsson överklagade kommunfullmäktiges beslut om upphävande av avstyckningsplanen till KR. KR:en avvisade

överklagandet och anförde att det var Länsstyrelsen som hade att avgöra frågan. Jacobsson överklagade KR:ens beslut hos RR, som inte meddelade prövningstillstånd. Jacobsson överklagade då kommunfullmäktiges beslut om återkallande av avstyckningsplanen till Länsstyrelsen. Länsstyrelsen lämnade hans överklagande utan bifall. Jacobsson överklagade detta beslut till regeringen, som lämnade överklagandet utan bifall. Jacobsson överklagade då, i enlighet med bestämmelserna i rättsprövningslagen, regeringens beslut till RR. Han begärde att muntlig förhandling skulle hållas i ärendet. RR lämnade denna begäran utan bifall och avvisade överklagandet av regeringens beslut. Jacobsson klagade då till Europakommissionen, och ärendet togs sedermera upp av Europadomstolen. Jacobsson anförde att RR:s vägran att hålla muntlig förhandling i ärendet innebar ett brott mot artikel 6:1.

Inledningsvis konstaterade Europadomstolen att artikel 6:1 var tillämplig på tvisten. Härvid gjordes samma överväganden som i Werner mot Österrike. Därefter gick Europadomstolen vidare med att avgöra om det inneburit ett brott mot artikel 6:1 att ingen muntlig förhandling hållits. Europadomstolen erinrade om att dess praxis anger att den rätt till offentlig rättegång (public hearing) som artikel 6:1 stadgar beträffande förfarandet i en domstol som är första och enda instans, också omfattar en rätt till muntlig rättegång (oral hearing) såvida det inte föreligger exceptionella omständigheter som talar emot sådan.⁶² Härvid hänvisade domstolen bl.a. till sitt avgörande i Fredin (nr 2) mot Sverige.

Beträffande de närmare omständigheterna i fallet noterade Europadomstolen att RR inte ansett sig ha jurisdiktion över frågan om Jacobssons ansökan om byggnadslov, utan bara beträffande en beslätad fråga, nämligen lagligheten hos upphävandet av avstyckningsplanen från 1938. När RR lämnat Jacobssons överklagande utan bifall, hade domstolen grundat sitt avgörande på en direkt tillämpning av relevanta bestämmelser i PBL, nämligen kapitel 17 § 4 och kapitel 5 § 11. Dessa bestämmelser var klara och precisa. RR hade framhållit att avstyckningsplanen vid en tillämpning av dessa bestämmelser skulle anses som en plan vars implementeringsperiod hade gått ut. Därför kunde planen förlängas eller upphävas utan hänsyn till vilka rättigheter som uppstått under dess giltighetsperiod. Vidare utgjorde dessa bestämmelser undantag från det generella kravet i kapitel 1 § 5, vilket anger att myndigheterna då de fattar beslut måste ta hänsyn inte bara till allmänna intressen utan också till enskildas intressen. Eftersom RR gjorde denna tolkning av lagen, behövde den inte ta ställning till sak- eller rättsfrågor rörande Jacobssons byggnadslov, vilka hade kunnat medföra ett krav på muntlig förhandling. Återigen hänvisade Europadomstolen till sitt avgörande i Fredin (nr 2) mot Sverige. Tvärtom hade RR med hänsyn till avgörandets begränsade natur, trots att domstolen utgjorde första och enda domstolsinstans, varit befriad från sin normala skyldighet enligt artikel 6:1

⁶² Se § 46, s. 16 i domen.

att hålla muntlig huvudförhandling.⁶³ Därmed hade det inte inneburit något brott mot artikel 6:1 att inte erbjuda Jacobsson muntlig förhandling.

Rättsfallet bekräftar ännu en gång att en domstol som utgör första och enda domstolsinstans i normalfallet är skyldig att hålla offentlig huvudförhandling och att detta krav också omfattar ett krav på muntlig förhandling. Men om domstolen inte behöver ta ställning till både rätts- och sakfrågor i den aktuella tvisten, utan endast göra en mer begränsad prövning, så kan kravet på muntlig förhandling falla bort. Av Schuler-Zraggen mot Schweiz och Allan Jacobsson (nr 2) mot Sverige framgår att Europadomstolen godtagit att det finns situationer då Europakonventionen inte kräver muntlig förhandling. Tillsammans ger dessa båda rättsfall en överblick av vilka omständigheter som kan innebära att kravet på muntlig förhandling bortfaller.

Europadomstolen har i senare avgöranden mot Sverige gjort förtydliganden och angivit exempel på vad som kan anses utgöra exceptionella omständigheter. I Lundevall mot Sverige uttalade Europadomstolen att då ett fall inte ger upphov till rätts- eller sakfrågor som inte kan avgöras adekvat på grundval av handlingarna i målet och parternas skriftliga inlagor, kan detta utgöra exceptionella omständigheter, och göra ett skriftligt förfarande berättigat.⁶⁴ Det är alltså inte korrekt att säga att rena rättsfrågor alltid kan avgöras genom skriftlig förhandling. I Miller mot Sverige angav Europadomstolen att det är naturen av de frågor som skall avgöras av den nationella domstolen, som avgör om omständigheterna är exceptionella på det sätt som krävs för att göra ett muntligt förfarande obehövligt. Det avgörande är inte hur vanliga sådana situationer är. Kravet på att omständigheterna skall vara exceptionella innebär inte att det endast i sällsynta fall kan vara berättigat att vägra muntligt förfarande. För vissa typer av mål kan det nämligen vara så att exceptionella omständigheter mera ofta föreligger. Socialförsäkringsfall anförs som exempel på sådana fall.⁶⁵

⁶³ Se § 49, s. 17 i domen.

⁶⁴ Se Lundevall mot Sverige § 34, s. 7.

⁶⁵ Se Miller mot Sverige § 29, s. 7.

5 Europakonventionens genomslag

5.1 Fällande domar mot Sverige

En fällande dom i Europadomstolen utgör en mycket konkret form av genomslag för Europakonventionen och innebär att medlemsstatens rättstillämpning i ett visst fall stått i strid med Europakonventionen. Sverige har varit svarandestat i ett förhållandevis stort antal avgöranden i Europadomstolen gällande rätten till muntligt förfarande och frågor som angränsar till denna. I flera fall har Europadomstolen meddelat fällande domar mot Sverige. Här skall mycket övergripande anges vilka fällande domar som meddelats mot Sverige på detta område. Därefter skall anges något om de fall där Europadomstolen i sin prövning kommit fram till att konventionsbrott inte varit för handen.

Som redan framgått förelåg svenskt konventionsbrott i de ovan behandlade rättsfallen Ekbatani mot Sverige och Helmers mot Sverige. I båda fallen var det en tillämpning av RB:s regler som gav upphov till konventionsbrottet.⁶⁶

I Fredin (nr 2) fälldes Sverige för konventionsbrott. Fredin hade nekats muntlig förhandling i RR, där han ansökt om annullering av ett förvaltningsbeslut. RR grundade det sedermera fällda beslutet på en tillämpning av förvaltningsprocesslagen. Majoriteten i RR ansåg inte att 9 § i FPL krävde muntlig förhandling i det aktuella fallet. Två av de fem regeringsråden var skiljaktiga och ansåg att muntlig förhandling skulle hållas. Det är intressant att notera att dessa två domare tog särskild hänsyn till rättsprövningslagen.⁶⁷

Den 12 november 2003 meddelades två fällande domar mot Sverige. Båda fallen hade sin upprinnelse i tvister rörande handikappersättning (disability benefits) som söktes med stöd av lagen (1962:381) om allmän försäkring. I Lundevall mot Sverige, hade klaganden nekats muntlig förhandling i KR. KR:en grundade detta beslut på 9 § FPL och angav att det med hänsyn till ärendet och föreliggande information var onödigt med muntligt förfarande. Samma lagregel hade tillämpats i det andra fallet, Salomonsson mot Sverige, då Salomonsson i strid med Europakonventionen nekades muntlig huvudförhandling i KR.

I februari 2005 fälldes Sverige återigen för konventionsbrott, denna gång i Miller mot Sverige. Rättsfallet företer stora likheter med Lundevall och

⁶⁶ I Ekbatani mot Sverige var det reglerna i 21 kap. RB samt 51 kap. 21 och 25 § som tillämpats och i Helmers mot Sverige samma bestämmelser samt 51 kap. 23 §. I båda fallen rörde det sig om tillämpning av 51 kap. 21 § i dess lydelse före 1/7 1984.

⁶⁷ Detta framgår bl.a. av Europadomstolens dom, se § 9, s. 4 i Fredin (nr 2) mot Sverige.

Salomonsson mot Sverige. Miller hade sökt handikappersättning med stöd av lagen om allmän försäkring och nekades av LR muntlig förhandling i en följande tvist. LR:en baserade beslutet att neka Miller muntlig förhandling på en tillämpning av FPL 9 §. LR:ens beslut motiverades bland annat med att en muntlig förhandling inte kunde förväntas tillföra någonting och att ett muntligt förfarande därför var onödigt.⁶⁸

Inom tretton månader från detta avgörande fälldes Sverige på nytt för konventionsbrott rörande rätten till muntligt förfarande. Denna gång hade RR avslagit en ansökan om muntligt förfarande i en tvist rörande tomtdelning beträffande fastigheten Humanisten 1 i Lund. RR baserade det sedermera fällda beslutet på en tillämpning av 1 § rättsprövningslagen, 9 § FPL och bestämmelser i PBL.⁶⁹ Domen i detta rättsfall, Hellborg mot Sverige, meddelades i februari 2006.

Som framgått finns det flera fällande domar mot Sverige beträffande rätten till muntlig rättegångsförhandling. Det finns också flera fall där Sverige varit svarandestat, men där Europadomstolens prövning visat att konventionsbrott inte varit för handen. I det ovan behandlade Håkansson och Stuesson mot Sverige konstaterades att konventionsbrott inte uppkommit genom att Göta hovrätt inte hållit offentlig rättegång (public hearing) till följd av en talan om ogiltigförklarande av en auktion. Konventionsbrott förelåg dock beträffande en annan aspekt av fallet, nämligen det faktum att klagandena inte kunnat få ett regeringsbeslut domstolsprövat.

I fallen Fejde mot Sverige och Jan-Åke Andersson mot Sverige, vilka båda meddelades den 29 oktober 1991, friades Sverige sedan Europadomstolen kommit fram till att konventionsbrott ej var för handen. Prövningen handlade om rätten till offentlig rättegång (right to a public hearing).

I några fall har Europadomstolen i friande domar med Sverige som svarandestat explicit omtalat rätten till muntligt förfarande (oral hearing). Detta skedde i rättsfallen Ravensborg mot Sverige, Rolf Gustafson mot Sverige, Allan Jacobsson (nr 2) mot Sverige och Döry mot Sverige.

Det finns också exempel på fall där Sverige fällts för konventionsbrott som åtminstone i någon mån är relaterade till rätten till muntlig förhandling. I några fall har Sverige fällts för konventionsbrott beträffande den relaterade men betydligt mer generella rätten till domstolsprövning. Detta skedde i fallet Sporrang-Lönnroth mot Sverige år 1982, vilket var första gången Sverige fälldes för konventionsbrott. Även i rättsfallen Pudas mot Sverige och Janosevic mot Sverige fälldes Sverige för konventionsbrott gällande rätten till domstolsprövning. Här kan också erinras om det nyss nämnda Håkansson och Stuesson mot Sverige.

⁶⁸ Detta framgår bl.a. av Europadomstolens dom, se Miller mot Sverige § 7, s. 3.

⁶⁹ Detta framgår bl.a. av Europadomstolens dom, se Hellborg mot Sverige § 18, s. 4 och § 37, s. 8.

I sammanhanget kan avslutningsvis nämnas rättsfallen Olsson mot Sverige och S.N. mot Sverige. I dessa fall friades Sverige. I fallen talar Europadomstolen om rätten till ”fair hearing” respektive ”fair trial”. Sambandet med muntlighetsprincipen är vagt.

5.2 Konventionshänsyn i svenska lagförarbeten

I den proposition som föregick Sveriges ratifikation av Europakonventionen på femtiotalet, företrädde regeringen en mycket optimistisk syn på den svenska rättens förenlighet med Europakonventionen. Bl.a. gjordes följande uttalande:

”Bestämmelserna i art. 6 om rättegångsgarantierna äro i full utsträckning täckta av rättegångsbalken.”⁷⁰

Tidigare i propositionen hade uttalats att en granskning av rättigheterna i konventionen gav vid handen, att det i beskrivningen av dessa rättigheter inte kunde antas möta något hinder för Sverige att ansluta sig till konventionen.⁷¹ Oavsett vilka skäl som på den tiden låg bakom denna uppfattning, så har det visat sig att verkligheten varit betydligt mera komplicerad. Inte minst med tanke på det stora antalet fällande domar mot Sverige i Europadomstolen, så förefaller uttalandet numera som helt felaktigt. Lagstiftaren har dock sedan länge övergivit uppfattningen om den svenska rättens redan befintliga överensstämmelse med Europakonventionens krav. Numera utgör hänsyn till Europakonventionen en del av lagstiftningsarbetet.

5.2.1 Rättegångsbalken

De ursprungliga förarbetena till RB är från tiden innan Europakonventionens tillkomst och innehåller således inga konventionshänsyn. Vid arbete med reformer av RB har dock sådana hänsyn tagits.

Prop. 1988/89:95 innehåller förslag om ändringar i RB:s regler för rättegången i HovR. Syftet med dessa är förenkling och effektivisering. Beträffande möjligheterna att avgöra mål utan huvudförhandling uttalar regeringen att den befintliga svenska regleringen såvitt kan bedömas uppfyller konventionens krav. Regeringen tar upp Ekbatanifallet och anger att ytterligare anmälningar mot Sverige behandlas i kommissionen. Med hänsyn till dessa, och att de svenska reglerna anses utgöra en i stort sett lämplig avvägning mellan olika intressen, föreslås att inga ändringar skall

⁷⁰ Se prop. 1951:165 s. 12.

⁷¹ Se prop. 1951:165 s. 11.

göras av de svenska reglerna gällande möjligheterna att avgöra mål på handlingarna i HovR.⁷²

I SOU 1995:124 utreds bl.a. åtgärder för ett ändamålsenligt hovrättsförfarande. Det utreds huruvida ytterligare inslag av skriftlighet kan förenas med ambitionen att ge HovR:en så goda förutsättningar som möjligt att fullgöra sin uppgift. Europakonventionen uppmärksammas i utredningen, och det redogörs för relevanta avgöranden från Europadomstolen – Axen mot Förbundsrepubliken Tyskland, Sutter mot Schweiz samt Ekbatani, Helmers och Jan-Åke Andersson mot Sverige. Risken för konventionskränkningar uppmärksammas.⁷³ Dessutom innehåller utredningen mer generella redogörelser för Europakonventionen och betydelsen av att denna gäller som svensk lag.⁷⁴

I prop. 1996/97:131 föreslås att ett generellt krav på prövningstillstånd skall införas i HovR. Här uppmärksammas att lagrådet angivit att detta krav är förenligt med de konventioner som Sverige anslutit sig till. Beträffande Europakonventionen anges dock att denna undantagsvis kan uppställa ett krav på att det hålls förhandling i prövningstillståndsfrågan.⁷⁵ Detta gäller när det inte hållits huvudförhandling i TR:en. Vidare måste parten ha begärt förhandling i HovR:en och HovR:en måste ha för avsikt att inte meddela prövningstillstånd.

I propositionen föreslås också att en möjlighet skall införas för HovR att hålla sammanträde om det finns särskilda skäl för att en part skall höras muntligen innan frågan om prövningstillstånd skall avgöras. Sådant sammanträde skall främst komma i fråga när parten saknar förmåga att uttrycka sig skriftligen och inte har juridiskt biträde samt då parten enligt Europakonventionen har rätt till förhandling i HovR:en.⁷⁶ Propositionen antogs inte, men är likväl ett exempel på konventionshänsyn i ett svenskt förarbete.

I prop. 1999/2000:26 föreslås flera åtgärder för att effektivisera domstolsförfarandet för parterna och för de allmänna domstolarna. Förslagen rör främst handläggningen i TR:erna. Vid tiden för propositionen hade ett förslag remissbehandlats, enligt vilket det skulle införas en möjlighet för TR att döma utan huvudförhandling över ett uppenbart ogrundat käromål oberoende av vad parterna ansåg om detta i de fall där stämning hade utfärdats. Regeringen föreslår att det vid tiden för propositionen inte skall införas någon sådan möjlighet. I propositionen uppmärksammas följande lagrådsuttalande, vilket blev utslagsgivande:

”Lagrådet vill inte förneka att enstaka fall kan tänkas förekomma där de föreslagna bestämmelserna kan bli tillämpliga utan att det strider mot Europakonventionen. Lagrådet

⁷² Se prop. 1988/89:95 s. 45 f.

⁷³ Se SOU 1995:124 s. 252 ff.

⁷⁴ Se SOU 1995:124 s. 123 ff. och s. 126.

⁷⁵ Se prop. 1996/97:131 s. 54.

⁷⁶ Se prop. 1996/97:131 s. 63.

vill emellertid av principiella skäl allvarligt ifrågasätta om tiden är mogen att införa några nya bestämmelser om måls avgörande utan muntlig förhandling efter den långsamma anpassning som svensk rätt undergått till Europakonventionens krav på rättvis rättegång.”⁷⁷

5.2.2 Ärendelagen

ÄL ersatte vid sin tillkomst en äldre lag med samma namn från 1946. En av de frågor som ansågs behöva en utförligare reglering i den nya ÄL rörde just frågan om muntlighet och skriftlighet. I propositionen till den nya lagen, prop. 1995/96:115, har hänsyn till Europakonventionen en framträdande roll. Regeringen uppmärksammar att det kan förekomma ärenden som avser rättigheter som faller under artikel 6 i Europakonventionen.⁷⁸ Det anges också att lagstiftningen om ärendena behöver anpassas till de krav på muntlighet som följer av Europakonventionen.⁷⁹

Regeringen är positivt inställd till att muntlighet skall kunna beviljas även i fall där detta inte krävs av Europakonventionen, vilket framgår av följande uttalande:

”Europakonventionen som numera inkorporerats med svensk rätt [...] förutsätter [...] för vissa fall att den av parterna som anser sig ha en viss rättighet enligt konventionen ges möjlighet att göra sig hörd muntligt. Eftersom man emellertid inte kan utesluta att ett sammanträde i hovrätten är befogat även i andra fall, finns det inte anledning att ens för hovrätternas del begränsa en parts rätt till muntlighet till sådana fall där den part som begär sammanträdet har en rätt till sådant enligt Europakonventionen.”⁸⁰

Av Europakonventionen följer att en part som begär muntligt förfarande ofta är berättigad till sådant. Detta förhållande har fått genomslag i 14 § ÄL, vilken saknade motsvarighet i den äldre lagen. I 14 § stadgas att domstolen som huvudregel skall hålla sammanträde om det begärs av enskild part. Europakonventionen behandlas uttryckligen i propositionens författningskommentar till 14 §.⁸¹

5.2.3 Förvaltningsprocesslagen

FPL:s ursprungliga förarbeten är från tiden innan Europakonventionen började uppmärksammas på allvar i svenskt lagstiftningsarbete. Det är därför inte förvånande att Europakonventionen inte dikterat utformningen av lagen.⁸² Den stora följderna av översyn av förvaltningsprocessen har sedermera varit införandet av en allmän regel om domstolsprövning av vissa förvaltningsbeslut, vilken skall behandlas under nedanstående rubrik.

⁷⁷ Se prop. 1999/2000:26 s. 90.

⁷⁸ Se prop. 1995/96:115 s. 107 och 158.

⁷⁹ Se prop. 1995/96:115 s. 71 f.

⁸⁰ Se prop. 1995/96:115 s. 107.

⁸¹ Se prop. 1995/96:115 s. 158.

⁸² Se prop. 1971:30, del 2.

5.2.4 Rättsprövningslagen

Att Europakonventionen hade stor betydelse för utformningen av rättsprövningslagen framgår redan av propositionens namn, prop. 1987/88:69 om europakonventionen och rätten till domstolsprövning i Sverige. Lagen stiftades för att säkerställa att svensk rätt motsvarar Sveriges åtaganden enligt konventionen.⁸³ Den tillkom till följd av att den tidigare ordningen funnits stå i strid med konventionens krav på tillgång till domstolsprövning. Flera fällande domar hade då meddelats mot Sverige inom detta område. Någon bestämmelse om muntlig förhandling fanns inte i den ursprungliga lagen. I propositionen anfördes att konventionstexten inte enligt svensk uppfattning kunde tas till intäkt för ett absolut krav på muntlig förhandling inför domstol, men att frågan ännu inte hade prövats av Europadomstolen.⁸⁴

I prop. 1990/91:176 berörs frågor beträffande kravet på muntlig förhandling. Europakonventionen beaktas, och det noteras att lagrådet funnit att en rätt till muntlig förhandling i rättsprövningsförfarandet bör skrivas in i lagen så snart som möjligt för att undvika konflikter med konventionen.⁸⁵

Muntlighet stadgas numera i lagens § 3 a. Denna tillkom genom proposition 1995/96:133. Tillkomsten av en paragraf som reglerar muntligheten motiverades av Europakonventionen. I propositionen med förslaget om § 3 a angav regeringen att Europadomstolen prövat frågan om muntlig förhandling i ett rättsprövningsärende, nämligen i fallet Fredin (nr 2) mot Sverige. Regeringen angav också att fallet Allan Jacobsson (nr 2) var föremål för Europakommissionens bedömning.⁸⁶

Regeringen gjorde vidare följande uttalande:

”Europakonventionens innebörd utvecklas ständigt genom konventionsorganens praxis. En generellt utformad regel om muntlig förhandling är därför att föredra framför en uppräknad av olika typer av mål i vilka en rätt till muntlig förhandling skall finnas [...]. Enligt regeringens förslag skall domstolen hålla muntlig förhandling, om sökanden begär det och det inte är uppenbart obehövligt. De flesta ärenden som prövas enligt rättsprövningslagen rör sådana civila rättigheter och skyldigheter som avses i artikel 6.1 av Europakonventionen. För dessa fall får det avgöras med ledning av konventionsorganens praxis huruvida en muntlig förhandling är uppenbart obehövlig eller ej. I de fall Europakonventionen genom sin praxis kräver muntlig förhandling kan det aldrig vara obehövligt att en sådan hålls i den svenska domstolen.”⁸⁷

⁸³ Se prop. 1987/88:69 s. 15.

⁸⁴ Se prop. 1987/88:69 s. 29.

⁸⁵ Se prop. 1990/91:176 s. 10 f.

⁸⁶ Se prop. 1995/96:133 s. 8.

⁸⁷ Se prop. 1995/96:133 s. 9.

5.3 Konventionshänsyn i svensk rättspraxis

Redan innan Europakonventionen fick status av svensk lag, hade svenska domstolar möjlighet att ta hänsyn till Europakonventionen. Detta kunde då ske genom att domstolarna tolkade svenska bestämmelser i ljuset av konventionen. Numera kan domstolarna i sina avgöranden använda sig av en direkt tillämpning av Europakonventionen.

5.3.1 Högsta domstolen

Det finns åtskilliga exempel på att HD i sina avgöranden tagit hänsyn till Europadomstolens praxis. Sådana hänsyn tas i NJA 1988 s. 572. Lennart A hade mot sitt bestridande dömts till ansvar av TR för allmänfarlig vårdslöshet. Han hade inte hörts i huvudförhandling i målet. I sin vadeinlaga förutsatte han att förhandling skulle äga rum i HovR:en. Detta framgick genom att han begärde offentlig försvarare. Någon klar begäran om förhandling framställdes dock inte. HovR:en avslog denna begäran om offentlig försvarare och avgjorde målet efter föredragning, d.v.s. utan muntlig huvudförhandling. TR:ens dom fastställdes i sak.

HD ansåg att HovR:en borde ha uppfattat förhållandet som en begäran om huvudförhandling, alternativt ha förelagt Lennart A att förtydliga sin inställning. Enligt den dåvarande regeln i 51 kap. 21 § 3 st skulle efter begäran huvudförhandling ha hållits i HovR:en, om det inte var uppenbart obehövligt. HD angav att denna regel byggde på uppfattningen att parts önskemål om huvudförhandling i princip skall respekteras. Vid sitt avgörande om förhandling kunde anses vara uppenbart obehövlig i det aktuella fallet, beaktade HD bl.a. Europadomstolens avgörande i Ekbatani mot Sverige. HD gjorde följande uttalande:

”En särskild restriktivitet vid tolkningen av regeln är numera påkallad med hänsyn till att Europadomstolen genom dom d 26 maj 1988 i ett mål mot svenska staten ansett det stridande mot artikel 6 i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna att en hovrätt, med tillämpning av 51 kap 21 § RB i dess före d 21 juli 1984 gällande lydelse, avgjort ett brottmål utan huvudförhandling, oaktat att den tilltalade begärt sådan förhandling.”⁸⁸

Med hänsyn bland annat till detta ansåg HD inte att huvudförhandling i HovR:en varit uppenbart obehövlig, varför HovR:ens underlåtenhet att hålla sådan förhandling ansågs ha utgjort grovt rättegångsfel. HovR:ens dom undanröjdes därför.

NJA 1991 s. 188 rörde frågan i vad mån förvaltningsbeslut som har fattats med stöd av jordförvärvslagen kunde omprövas eller sättas åt sidan i ett verkställighetsförfarande. Fallet behandlade också frågan om muntligt förhör skulle hållas i det aktuella besvärsmålet. I båda dessa frågor tog HD

⁸⁸ Se s. 574 i NJA 1988 s. 572.

hänsyn till Europadomstolens avgörande i Håkansson och Sturesson mot Sverige. Beträffande förstnämnda rättsfråga gjorde HD följande uttalande:

”Det finns i sammanhanget också skäl att ta hänsyn till bestämmelserna i 1950 års europeiska konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna samt till den praxis som har utbildats i den europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna. Den europeiska domstolen har d 21 febr 1990 avgjort ett mål mot svenska staten, där det – liksom i det nu aktuella målet – var fråga om tvångsförsäljning av fast egendom sedan förvärvstillstånd enligt jordförvärvslagen hade vägrats (fallet H och S). I domen (Serie A Vol 171) slogs fast att frågor om såväl förvärvstillstånd som tvångsförsäljning rörde den enskildes ”civil rights and obligations” och att den som drabbades hade rätt enligt konventionen att få sin sak prövad i domstol.”⁸⁹

Beträffande frågan om muntlig förhör i besvärsmålet uttalade HD bl.a:

”Även här finns det emellertid anledning att ta hänsyn till bestämmelserna i europakonventionen och avgörandena i den europeiska domstolen [...]. I det tidigare nämnda fallet H och S kom domstolen fram till att de berörda parterna enligt konventionen hade varit berättigade till muntlig förhandling i den HovR:process där frågan om villkoren för den offentliga auktionen prövades [...]. Med hänsyn till det angivna avgörandet av den europeiska domstolen och då något hinder i svensk lag inte möter mot ett sådant förfarande finner HD att muntlig förhör bör hållas i målet.”⁹⁰

I NJA 1992 s. 363 fattade HD slutliga beslut i tre olika mål som handlade om utmätning. Gemensamt för de tre målen var att utmättningsbeslutet hade överklagats av tredje man, som hade åberopat muntlig bevisning i besvärsmålet. Vid sitt ställningstagande till frågan om muntlig förhandling tog HD hänsyn till Europadomstolens praxis. Rättsfallet är intressant eftersom HD anger att tidigare svensk rättspraxis beträffande förutsättningarna för meddelande av föreläggande att väcka talan vid domstol, vilken ej skall redogöras för här, måste ändras till följd av Europakonventionens artikel 6:

”Med hänsyn till Europadomstolens tillämpning på senare tid av den förut nämnda konventionsbestämmelsen kan HD:s uttalanden i rättsfallen NJA 1983 s 410 I och II om förutsättningarna för meddelande av föreläggande att väcka talan vid domstol inte längre anses vägledande.”⁹¹

Även i NJA 2003 s. 407 tog HD hänsyn till Europakonventionen i sitt avgörande. Rättsfrågan som skulle avgöras i fallet var huruvida HovR:en borde ha hållit huvudförhandling i ett mål om äktenskapsskillnad. HD hänvisade bland annat till målen Döry mot Sverige, Salomonsson mot Sverige och Lundevall mot Sverige, och gjorde följande uttalande angående Europakonventionen:

⁸⁹ Se nederst s. 192 och överst sidan 193 i NJA 1991 s. 188.

⁹⁰ Se s. 193 i NJA 1991 s. 188.

⁹¹ Se s. 367 i NJA 1992 s. 363.

”Vid bedömningen av om muntlig förhandling kan underlätas måste emellertid Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna beaktas.”⁹²

Längre fram i domskälen uttalade HD:

”K.B. har begärt förhandling i HovR och hennes talan rör faktiska förhållanden. Även när värdet av en muntlig förhandling kan ifrågasättas har Europadomstolen upprätthållit kravet på muntlig förhandling. K.B. får därför enligt artikel 6 i Europakonventionen anses ha haft rätt till en muntlig förhandling.”⁹³

Eftersom förhandling inte förekommit i TR:en, ansåg HD att HovR:en borde ha hållit huvudförhandling i målet. Därför återförvisades målet till HovR:en för ny prövning. Bylander gör i sin avhandling ett intressant påpekande beträffande detta avgörande. Han anför i ett resonemang, som inte skall återges här, rättsfallet som ett exempel på att en högre standard än den som konventionen anger faktiskt kan vara aktuell för svenskt vidkommande.⁹⁴

Det finns också exempel på att HD beaktat Europadomstolens praxis beträffande artikel 6, och sedan kommit fram till att artikeln i det aktuella fallet inte inneburit krav på muntligt förfarande. Detta skedde i NJA 1999 s. 729. HovR:en hade underlåtit att hålla muntlig förhandling i ett mål om rätt till medlemskap i bostadsrättsförening. HD ansåg inte att HovR:ens underlåtenhet utgjorde domvilla och gjorde som ett led i detta konstaterande följande uttalande:

”En rätt till muntlig förhandling i mål av detta slag kan också grundas på artikel 6 i Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna (jfr NJA 1997 s 597).

Eftersom föreningen i förevarande mål inte framställde någon begäran om muntlig förhandling i HovR:n, kan HovR:n genom att avgöra målet utan sådan förhandling inte anses ha handlat i strid med [...] artikel 6 i Europakonventionen.”⁹⁵

5.3.2 Regeringsrätten

Även RR har i ett flertal avgöranden beaktat Europadomstolens praxis beträffande rätten till muntligt förfarande.

I RÅ 1997 ref. 62 avgjorde RR en fråga om muntlig förhandling i socialförsäkringsmål. Målet handlade om huruvida Kirsti Y kunde anses vara berättigad till sjukpenning och folk- och tilläggspension i form av sjukbidrag på grund av artros i tumlederna. I KR hade Kirsti Y framställt ett yrkande om muntlig förhandling, vilket avslagits. Hennes krav på muntlig förhandling kvarstod i RR. RR konstaterade att den tillämpliga lagen, lag (1962:381) om allmän försäkring, saknade särskilda bestämmelser om rätten

⁹² Se s. 408 i NJA 2003 s. 407.

⁹³ Se s. 406 i NJA 2003 s. 407.

⁹⁴ Se Bylander s. 378.

⁹⁵ Se s. 734 i NJA 1999 s. 729.

till muntlig förhandling. Därför skulle reglerna om muntlighet i 9 § FPL tillämpas på denna fråga. RR noterade också att Europakonventionen var av intresse i sammanhanget och uttalade:

”I Europadomstolens praxis har i ett antal mål rätten till sjukpenningliknande förmåner och rätten till vissa pensionsförmåner hänförs till civil rättighet enligt artikel 6. Som framgår av det förut sagda föreligger i princip rätt till muntlig förhandling när fråga är om sådan prövning av någons civila rättigheter som avses i artikel 6. Normalt skall sålunda en parts yrkande om muntlig förhandling bifallas. I undantagsfall får domstolarna avslå ett sådant yrkande.”⁹⁶

RR hänvisade härvid till tre fall från Europadomstolen, bl.a. Schuler-Zraggen mot Schweiz. RR ansåg att det varit berättigat av KR:en att avslå Kirsti Y:s begäran om muntlig förhandling, eftersom domstolen ansåg att tillräckligt underlag för ett ställningstagande förelegat i KR:en. Det hade därför saknats skäl att anta att en muntlig förhandling skulle ha tillfört något av betydelse. Av samma anledning avslogs även yrkandet om muntlig handläggning i RR.

Notisfallet RÅ 1999 not. 235 utgör ytterligare ett exempel på att RR beaktat Europadomstolens praxis. Runar S hade fått sitt tillstånd att inneha skjutvapen återkallat av polismyndigheten. Han överklagade beslutet till LR. Sedan LR:en avslagit hans överklagande av detta beslut, överklagade Runar S LR:ens beslut till KR och yrkade samtidigt att KR:en skulle hålla muntlig förhandling i målet. KR:en avslog yrkandet om muntlig förhandling samt överklagandet av LR:ens beslut. I sitt avgörande av huruvida Runar S hade rätt till muntlig förhandling gjorde RR följande uttalande:

”Vapenlagen (1996:67) innehåller inte några särskilda bestämmelser om muntlig förhandling. Därmed gäller bestämmelserna om muntlig förhandling i 9 § förvaltningsprocesslagen (1971:291). Enligt detta lagrum skall länsrätt och kammarrätt hålla muntlig förhandling, när detta begärs av enskild part, om inte sådan förhandling är obehövlig och inte heller särskilda skäl talar emot det. Ett förhållande som emellertid också måste beaktas är om det vid sidan av denna bestämmelse har funnits någon rätt för Runar S. att få till stånd en muntlig förhandling med stöd av artikel 6 i Europakonventionen som numera gäller som svensk lag (se SFS 1994:1219).”⁹⁷

Efter att RR tillämpat Europadomstolens praxis på det aktuella fallet upphävdes KR:ens dom och målet återförvisades.

Även notisfallet RÅ 2001 not. 7 utgör ett exempel på att RR med tillämpning av Europadomstolens praxis upphävt KR:ens dom och återförvisat målet dit för ny handläggning. Detta fall rörde ersättning enligt lagen (1976:380) om arbetsskadeförsäkring (LAF). Per R hade nekats muntlig förhandling i KR. Sakfrågan i målet gällde huruvida Per R hade rätt till ersättning enligt LAF till följd av kränkande särbehandling på arbetsplatsen. Först tog RR ställning till frågan huruvida KR:en borde ha hållit muntlig förhandling i målet. Tillämpligt lagrum för denna fråga var 9

⁹⁶ Se s. 345 i RÅ 1997 ref. 62.

⁹⁷ Se s. 780 i RÅ 1999 not. 235.

§ FPL. Efter en redogörelse för uttalanden i lagens förarbeten samt hänvisningar till några tidigare avgöranden i RR, uttalade domstolen:

”I förevarande fall måste också beaktas den rätt till domstolsprövning och därmed sammanhängande krav på muntlig förhandling som följer av artikel 6 i Europakonventionen, som numera gäller som svensk lag (se SFS 1994:1219). Enligt artikeln föreligger rätt till en rättvis och offentlig förhandling inför domstol när det gäller att pröva en persons civila rättigheter och skyldigheter. Rätt till ersättning enligt LAF får anses utgöra en civil rättighet. Av Europadomstolens praxis framgår att det i princip föreligger en rätt till muntlig förhandling i sådana fall (jfr bl.a. RÅ 1997 ref. 62 och RÅ 1999 not. 193).”⁹⁸

5.4 Trender i nyare lagstiftningsarbete

Sedan mer än 30 år tillbaka, kan en fortgående reformtrend skönjas i Sverige beträffande RB:s utformning. Denna trend innebär generellt minskad muntlighet och ökad skriftlighet. Den innebär också ökade möjligheter för mer flexibla och blandade handläggningsformer.⁹⁹

Trenden kommer i stor utsträckning till uttryck i prop. 2004/05:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol. I denna proposition är en genomgående strävan att åstadkomma en ökad flexibilitet och att handläggningen på detta sätt skall kunna anpassas till det enskilda fallet.¹⁰⁰

Samtidigt som regeringen anger att den inte anser att det råder något tvivel om att principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration ger den bästa garantin för en fri bevisvärdering och de bästa förutsättningarna för riktiga avgöranden, så föreslås en uppmjukning av de regler som knyter an till muntlighetsprincipen och omedelbarhetsprincipen. Detta motiveras med att ett strikt fasthållande vid kravet på muntlighet i en del fall kan leda till att förfarandet blir tungrott, tidsödande och kostnadskrävande och att det kan försvåra för rätten och parterna att tillgodogöra sig vad parterna anför till stöd för sin talan.¹⁰¹ Muntligheten medför då inte några rättssäkerhetsvinster.

Propositionen innehåller även ett avsnitt om särskilda åtgärder för ett förbättrat hovrättsförfarande. I detta sammanhang resonerar regeringen kring Sveriges konventionsåtaganden, och anger att bl.a. artikel 6 i Europakonventionen är av betydelse.¹⁰²

Propositionen har givit upphov till lagstiftning.¹⁰³

⁹⁸ Se s. 487 f. i RÅ 2001 not. 7.

⁹⁹ Se t.ex. Bylander s. 84.

¹⁰⁰ Se prop. 2004/05:131 s. 1.

¹⁰¹ Se prop. 2004/05:131 s. 146.

¹⁰² Se prop. 2004/05:131 s. 174 ff.

¹⁰³ Se SFS 2005:683.

Även vad gäller rättsprövningslagen så finns nyare lagstiftningsarbete. I prop. 2005/06:56 En moderniserad rättsprövning m.m. ger regeringen förslag om en ny ordning för rättsprövning. Ett förslag är att endast regeringsbeslut skall kunna rättsprövas. Andra beslut, som enligt Europakonventionen skall kunna domstolsprövas, får i stället överklagas hos allmän förvaltningsdomstol i vanlig ordning.¹⁰⁴ Vidare föreslås att begränsningen att endast beslut som innebär myndighetsutövning skall utgå.¹⁰⁵ Förslagen syftar till att modernisera rättsprövningen.

Som framgått i avsnitt 5.2.4 ovan så har hänsyn till Europakonventionen tagits i stor utsträckning i lagstiftningsarbetet rörande rättsprövningslagen. Detta kan sägas utgöra en trend, vilken också är uppenbar i prop. 2005/06:56. I propositionen föreslås att rättsprövningen skall kopplas till begreppet civila rättigheter och skyldigheter i den mening som avses i artikel 6:1 i Europakonventionen.¹⁰⁶ Europakonventionen skall alltså få ytterligare genomslag beträffande rättsprövningen.

¹⁰⁴ Se prop. 2005/06:56 s. 1 och s 10.

¹⁰⁵ Se prop. 2005/06:56 s. 13 f.

¹⁰⁶ Se prop. 2005/06:56 s. 1 och s. 11 f.

6 Slutsatser

Rätten till muntlighet vid rättegångsförfarandet stadgas inte uttryckligen i Europakonventionen. En sådan rättighet har dock tveklöst vuxit fram genom Europadomstolens praxis. Rätten till muntlighet har tolkats in i artikel 6, som stadgar den betydligt mer generella rätten till en rättvis rättegång. I flera rättsfall uttalar Europadomstolen att rätten till offentlig förhandling (public hearing) som stadgas i artikel 6:1 med nödvändighet innebär en rätt till muntlig förhandling (oral hearing).

Redan här kan det vara på sin plats att göra några påpekanden om de begrepp som Europadomstolen använt sig av i sin praxis på området. Under mina rättsfallsstudier har jag kommit i kontakt med åtskilliga begrepp som på olika sätt angränsar till muntlighet och förefintligheten av ett muntligt förfarande. Europadomstolen använder sig vid undersökningen av vad som föregått vid de nationella domstolarna av uttryck som "sitting in private", "dismissed the appeal on the merits", "hearing in camera", "right to be heard in person", "written procedure" etc. Dessutom förekommer angränsande, men mer generella uttryck som "right to a court/access to a court" och "fair hearing/trial". Det mest relevanta begreppet för syftet med denna uppsats är naturligtvis "oral hearing". Det begrepp som tycks vara mest närbesläktat i Europadomstolens praxis är "public hearing".

Av de fall från Europadomstolen med Sverige som svarandestat som jag studerat inom ramarna för denna uppsats, så är det bara i senare rättsfall som Europadomstolen uttryckligen använder sig av begreppet muntlig förhandling. Mig veterligen så är Fredin (nr 2) mot Sverige från 1994 det första fallet med Sverige som svarandestat där Europakonventionen uttryckligen använt sig av begreppet. Detta trots att flera tidigare rättsfall, nämligen fallen Ekbatani, Håkansson och Sturesson, Fejde, Helmers samt Jan-Åke Andersson mot Sverige är betydelsefulla för frågan om muntligt förfarande. Europakonventionen anger i Fredin (nr 2) att det är en etablerad praxis att rätten till offentligt förfarande kan innebära en rätt till muntligt förfarande. Europadomstolen hänvisar dessutom till Håkansson och Sturesson som stöd för detta uttalande, trots att begreppet muntligt förfarande inte används i Håkansson och Sturesson. Detta innebär att Europadomstolen läser mellan raderna i sin egen praxis. Självklart vore det lämpligare att Europadomstolen i ett avgörande, som är avsett att vara vägledande för frågan om rätten till muntligt förfarande, uttryckligen använde sig av detta begrepp.

I senare rättsfall med Sverige som svarandestat är dock begreppet muntligt förfarande vanligt förekommande. Sedan Fredin (nr 2) mot Sverige så har det använts uttryckligen av Europadomstolen i fallen Ravensborg, Rolf Gustafson, Allan Jacobsson (nr 2), Döry, Lundevall, Salomonsson, Miller och Hellborg mot Sverige. Detta kan delvis förklaras av hur klaganden utformat sin talan. Detta är dock inte en tillräcklig förklaring. I Helmers mot

Sverige använde sig parterna uttryckligen av begreppet muntlig förhandling, men Europadomstolen talade endast om den mer generella rätten till offentlig förhandling. Möjligen är det så att Europadomstolen med tiden blivit bättre på att definiera exakt vilken fråga den avser inom artikelns tillämpningsområde och att den i sin praxis utvecklat en allt mer precis innebörd av kraven i artikel 6. Detta är i så fall en positiv utveckling, och en naturlig följd av att Europadomstolen under årens lopp haft tillfälle att utveckla sin praxis.

6.1 Muntlighetskravet i Europadomstolens praxis

Vi skall nu gå vidare med att studera vilka krav beträffande muntligt förfarande, som Europadomstolen i sin rättspraxis tolkat in i artikel 6. En grundläggande utgångspunkt när Europadomstolen har att avgöra om en kränkning av rätten till muntligt förfarande är för handen, är givetvis huruvida artikel 6 är tillämplig. För att artikel 6 skall vara tillämplig, måste vissa förutsättningar vara uppfyllda. Enligt sin ordalydelse är artikel 6 tillämplig vid prövningen av en persons civila rättigheter och skyldigheter, samt vid prövningen av en anklagelse för brott.

Artikelns tillämplighet beträffande processer till följd av anklagelser för brott har inte givit upphov till några svårigheter i de rättsfall som behandlats i denna uppsats. Däremot har uttrycket civila rättigheter och skyldigheter tilldragit sig desto mera uppmärksamhet. Europadomstolen har klart angivit vilka krav som ställs på en tvist rörande civila rättigheter och skyldigheter, för att artikel 6 skall bli tillämplig. Tvisten måste gälla en rättighet som åtminstone på rimliga grunder kan sägas vara erkänd av den inhemska rättsordningen. Tvisten måste vara genuin och seriös. Den kan gälla frågan om en viss rättighet existerar, rättighetens omfattning eller sättet för rättighetens utövande. Avgörandet i tvisten måste dessutom vara direkt avgörande för den aktuella rättigheten. Detta innebär att avlägsna konsekvenser eller vaga samband inte är tillräckliga för att artikel 6 skall träda i kraft.

Av konventionstexten framgår att den omtvistade rättigheten eller skyldigheten skall vara civil. För att en rättighet skall anses vara civil är det tillräckligt att innehållet i talan är pekuniärt, d.v.s. har att göra med pengar, och att talan grundar sig på en påstådd kränkning av pekuniära rättigheter. Det finns också exempel på att ideella rättigheter ansetts utgöra civila rättigheter. Rätten att åtnjuta ett obefläckat rykte har exempelvis ansetts utgöra en civil rättighet. Europadomstolen har också angivit att uttrycket ”civila rättigheter och skyldigheter” inte skall tolkas uteslutande med utgångspunkt i svarandestatens inhemska rätt. Vilket rättsområde tvisten hänförs till i den nationella rätten, eller vilken typ av myndighet som där har att avgöra tvisten, är oväsentligt.

Det bör också påpekas att Europadomstolen inte nödvändigtvis klassificerar ett mål på det sätt som skett i den nationella domstolen. Det svenska avgörande som gav upphov till Helmers mot Sverige handlade om förtal och var därmed att anse som ett brottmål. Fallet utgjorde vid prövningen i Europadomstolen ett mål om målsägandens, Helmers, civila rättigheter. Detta är helt i linje med Europadomstolens praxis, och hänger samman med att domstolen gör en autonom tolkning av begreppen i konventionen, d.v.s. en tolkning som inte är bunden av den innebörd som begreppen fått i de nationella rättssystemen. I det aktuella fallet var Helmers dessutom målsägande, och inte tilltalad. Artikel 6 stadgar beträffande brottmåls rättigheter för den tilltalade, nämligen vilka rättigheter den tilltalade har vid prövningen av en anklagelse mot honom för brott. Att artikel 6 skulle bli tillämplig i Helmersfallet förutsatte därför att Europadomstolen såg det som en fråga om Helmers civila rättigheter.

Sedan Europadomstolen konstaterat att artikel 6 är tillämplig på den aktuella tvisten går domstolen vidare med att avgöra om ett brott mot artikeln är för handen. Utgångspunkten är att ett krav på offentlig förhandling föreligger, om inte undantagen som stadgas i 6:1 är tillämpliga. Det är viktigt att notera att artikel 6 enligt sin ordalydelse stadgar offentlighet och att undantagen i artikeln därför utgörs av situationer då offentligheten får åsidosättas, exempelvis av hänsyn till allmän ordning och moral samt parternas privatliv och minderårigas intressen. Om något av de stadgade undantagen är tillämpligt, så innebär detta alltså att rättegången får ske inom stängda dörrar. Det är alltså inte undantag som berättigar till skriftligt förfarande. Detta torde vara den enda rimliga tolkningen av artikelns ordalydelse.

Som redan nämnts så omfattar rätten till offentlig förhandling enligt Europadomstolens praxis en rätt till muntligt förfarande. Huvudregeln är härvid att muntligt förfarande skall hållas, såvida det inte föreligger *exceptionella omständigheter* som gör ett skriftligt förfarande berättigat. Vad Europadomstolen avser med detta uttryck skall utvecklas längre fram.

Det grundläggande syftet med artikel 6 är att garantera en rättvis rättegång. Detta är en av de fundamentala principerna i ett demokratiskt samhälle. Offentlighetskravet som stadgas i artikel 6:1 skall skydda parterna mot hemlig rättsutövning och på detta sätt också bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för domstolarna. Offentligheten skall bidra till att göra rättegången rättvis. Med hänsyn till detta något storslagna syfte, skulle man lätt kunna tänka sig att artikel 6 inte är avsedd att gälla frågor av lägre dignitet. I vissa typer av mål kanske offentligheten, och den därmed sammanhängande muntligheten, saknar värde för såväl parterna som för allmänheten. Så skulle kunna vara fallet beträffande mål som rör ersättning för frihetsberövad tid, eller tillstånd att förvärva en jordbruksfastighet. Europadomstolen har dock uttalat att artikel 6 generellt gäller även för dessa typer av mål. Muntlighetskravet får alltså även i detta avseende betecknas som långtgående.

Utgångspunkten är således att artikel 6:1 innebär en rätt till muntligt förfarande. Det är dock möjligt för en part att avstå från denna rättighet. Europadomstolen har beträffande denna fråga utvecklat en praxis som är både nyanserad och väl sammanhållen. Frågan om ett giltigt avstående varit för handen prövas först efter att det kunnat konstateras att en rätt till muntlig förhandling förelegat. Ett avstående kan ske antingen explicit eller implicit. Av naturliga skäl är det olika former av implicita avståenden som kommit att prövas av Europadomstolen. Det är osannolikt att en part som uttryckligen avstått från sin rätt till muntligt förfarande sedan skulle anföra att det skriftliga förfarandet utgjort en kränkning av partens mänskliga rättigheter.

För att ett avstående skall anses vara för handen, krävs att detta avstående är otvetydigt, och att det inte sker i strid med något viktigt allmänt intresse. Det har avgörande betydelse hur stora möjligheter till muntlig förhandling som den inhemska rättsordningen erbjuder för den aktuella måltypen. Om det rör sig om en måltyp som normalt avgörs utan muntlig förhandling, men där muntlig prövning är möjlig, så måste en part som är intresserad av muntlig prövning framställa en begäran om sådan. En part som undlåter att göra detta anses på ett underförstått men otvetydigt sätt ha avstått från sin rätt till muntligt förfarande. Detta gäller kanske i synnerhet om det finns en explicit lagregel som möjliggör muntlig förhandling efter ansökan.

Om den inhemska lagen innehåller en uttrycklig lagregel, enligt vilken muntligt förfarande är uteslutet för en viss måltyp, så kan partens underlåtenhet att framställa begäran om muntligt förfarande inte anses utgöra ett avstående. Detsamma gäller om det finns en rättspraxis som utesluter muntlig förhandling. Om en begäran om muntligt förfarande inte hade kunnat bli framgångsrik, anser Europadomstolen inte att parten avstått från sin rätt till muntlig förhandling bara genom att undlåta att framställa en begäran om muntlighet. För att underlåtenhet att begära muntlig förhandling skall kunna anses utgöra ett otvetydigt avstående, krävs alltså att en eventuell begäran hade kunnat bifallas.

Också vad gäller rätten till muntligt förfarande i överinstans har Europadomstolen utvecklat en väl sammanhållen praxis. En utgångspunkt är att kraven i artikel 6:1 fortsätter att gälla även i appellations- och kassationsdomstolar. Detta krav kan dock bortfalla under vissa omständigheter. Det avgörande för om muntlighetskravet bortfaller är processens beskaffenhet, inte det faktum att prövningsorganet är en appellations- eller kassationsdomstol. Europadomstolen har uttalat att det vid tillämpning av artikel 6 måste tas hänsyn till förfarandet i dess helhet i den inhemska rättsordningen, och till appellationsdomstolens roll i denna.

Generellt skulle man kunna säga att ju mer omfattande överinstansens prövning är, desto mer talar för att kravet på muntlighet kvarstår. Om förfarandet i överinstansen endast rör begränsade frågor, som meddelande av prövningstillstånd eller avräkning av straffverkställighetstid, så anses artikel 6:1 inte uppställa något krav på muntligt förfarande. Om

överinstansens prövning är begränsad till rättsfrågor, och muntlig förhandling redan hållits i underinstans, så föreligger i princip ingen rätt till nytt muntligt förfarande. En förutsättning är dock att rättsfrågorna kan avgöras adekvat genom ett skriftligt förfarande. Om överinstansens prövning omfattar inte bara rättsfrågor, utan även sakfrågor, så talar detta starkt för att en part har rätt till muntligt förfarande. Om appellationsdomstolen exempelvis skall ta ställning till skuldfrågan i ett brottmål, så omfattar detta både rätts- och sakfrågor. I denna situation finns som huvudregel ett krav på muntligt förfarande i appellationsdomstolen. Om överinstansen har att ompröva målet i dess helhet, så gäller muntlighetskravet på samma sätt som i underinstansen.

Denna huvudregel är dock inte undantagslös. I avvägningen mellan muntligt och skriftligt förfarande är det flera andra starka intressen som gör sig gällande, nämligen rätten till rättegång inom rimlig tid och behovet av en skyndsam handläggning. Även dessa intressen måste tas i beaktande. Europadomstolen gjorde dessa uttalanden beträffande rätten till offentlig rättegång i *Helmers mot Sverige*, men det är enligt min mening troligt att dessa intressen är avsedda att tillmätas samma betydelse beträffande rätten till muntligt förfarande.

Förhållanden som i Europadomstolens praxis ansetts tala för att en rätt till muntligt förfarande förelegat i överinstansen, är att överinstansen behövt ta ställning till vilka fakta som varit relevanta, vilka fakta som blivit styrkta, huruvida tilltalade kunnat anses ha haft skäligen grund för vissa uppgifter samt att det uppkommit frågor som bedömts för första gången i överinstansen.

Europadomstolen har även i någon utsträckning angivit vilka krav som ställs på en eventuell muntlig förhandling. Det är lätt att få uppfattningen att en muntlig förhandling i brottmål skall erbjuda personlig närvaro för den tilltalade. Europadomstolens praxis visar dock att det kan uppkomma situationer där den tilltalade har rätt till muntlig förhandling, men saknar rätt till personlig närvaro vid denna.

Som generell princip gäller att en person som åtalas för brott skall ges möjlighet att personligen närvara vid huvudförhandlingen i första instans. Enligt huvudregeln skall alltså den muntliga förhandlingen omfatta personlig närvaro för den tilltalade. Europadomstolen har dock angivit att rätten till personlig närvaro vid rättegång i appellationsdomstol är beroende av olika överväganden. Det är betydelsefullt vilka frågor som skall avgöras, samt vilken betydelse avgörandet får för den tilltalade. Hänsyn skall också tas till karaktären hos förhandlingarna och till det sätt på vilket försvarets intressen bevakats i appellationsdomstolen. Dessa överväganden torde normalt leda till att en person som är anklagad för ett allvarligt brott har rätt att personligen närvara vid rättegången även i högre instanser. För det fall en tilltalad har rätt till muntlig förhandling, men saknar rätt att personligen närvara vid denna, får han nöja sig med att representeras av ombud.

Den muntliga förhandlingen i brottmål skall vidare hållas inför den domstol som dömer i målet. Detta krav på den muntliga förhandlingen förefaller högst naturligt, för att inte säga självklart. Det är med andra ord inte tillräckligt att en muntlig förhandling hålls inför en undersökningsdomare eller i annat tidigare skede i processen.

Som framgått är kravet på muntlighet i rättegången mycket omfattande. Detta gäller i synnerhet i en domstol som är första och enda instans. Det finns emellertid fall då Europakonventionen inte kräver muntligt förfarande ens i första instans. Detta förutsätter att *exceptionella omständigheter* föreligger. Huruvida omständigheterna är exceptionella i denna bemärkelse har att göra med naturen av frågorna som den nationella domstolen skall avgöra, inte med hur vanliga omständigheterna är. Stora delar av Europadomstolens resonering känns igen från vad som ovan angivits beträffande bortfall av muntlighetskravet i överinstans.

Flera olika omständigheter kan anses vara exceptionella på ett sätt som medför att kravet på muntligt förfarande faller bort. Att en specifik tvist inte är av allmänt intresse tycks vara en förutsättning för att muntlighetskravet skall falla bort. I vissa fall har tvister om socialförsäkring inte ansetts vara av allmänt intresse. Att den nationella domstolens prövning är begränsad på olika sätt kan medföra att muntlighetskravet bortfaller. Ju snävare domstolens prövning är, desto mer talar för skriftlig handläggning. Att domstolen endast skall avgöra rättsfrågor talar starkt för att skriftlig handläggning kan vara tillräcklig. Det skulle dock föra för långt att säga att rättsfrågor alltid kan avgöras genom skriftligt förfarande. En rättsfråga som inte kan avgöras adekvat på handlingarna och parternas skriftliga inlagor kräver muntlig förhandling.

Kravet på muntlig förhandling kan också bortfalla om tvisten är utpräglat teknisk till sin natur, och skriftlig handläggning därför framstår som lämpligare. Så kan vara fallet beträffande en tvist av medicinsk natur, där domstolens avgörande till stor del kommer att baseras på skriftliga läkarutlåtanden. Det har av Europadomstolen också tillmätts betydelse att en tvist rörande socialförsäkring var av privat natur och att parten därför inte skulle vilja ha allmänheten närvarande.

Omfattningen av kravet på muntlig förhandling kan också påverkas av hänsyn till effektivitet i form av snabb handläggning samt rättsekonomiska skäl. Ett skriftligt förfarande blir ofta snabbare och därmed också billigare. Att Europadomstolen tillåter nationella domstolar att i någon utsträckning ta sådana hänsyn är en nödvändighet. Att undantagslöst hålla muntlig förhandling hade nämligen kunnat motverka det uttryckliga kravet i artikel 6:1 på att förhandlingen skall ske inom rimlig tid. Europadomstolen anför i sin praxis socialförsäkringsmål som ett typexempel på mål där det kan föreligga ovan behandlade exceptionella omständigheter, som kan göra ett skriftligt förfarande berättigat även i första instans.

6.2 Fällande domar och följder av dessa

Sverige tycks ha haft en del svårigheter med att bringa rättsordningen i överensstämmelse med ovan sammanfattade krav beträffande rätten till muntligt förfarande. Under åren har ett förhållandevis stort antal fällande domar mot Sverige meddelats av Europadomstolen. En översiktlig granskning av fällande domar mot Sverige visar att både RB och FPL legat till grund för konventionsstridiga avgöranden i svenska domstolar. Även då rättsprövningslagen uppmärksammas har konventionsstridiga avgöranden träffats. Främst är det tillämpning av 9 § FPL som tycks stå i strid med Europakonventionen. Paragrafen ger uttryck för en svensk tradition, enligt vilken förfarandet i våra förvaltningsdomstolar i normalfallet är skriftligt. Denna tradition får sägas ha kommit i konflikt med Sveriges konventionsåtaganden. Att den senaste fällande domen mot Sverige är från 2006 kan i viss mån tas till intäkt för att även den aktuella svenska rättstillämpningen riskerar att komma i konflikt med Europakonventionen. Det är dock viktigt att ha i åtanke att Europadomstolen har lång handläggningstid och att det beslut av RR som fälldes 2006 fattades i mars 1998.

Några av de fällande domarna mot Sverige har meddelats på grund av att svenska domstolar inte beviljat muntlig förhandling i mål rörande handikappersättning. Min uppfattning är att de svenska domstolarna haft svårigheter att tillämpa Europadomstolens praxis beträffande socialförsäkringsfall. Denna måltyp anförs ju i Europadomstolens praxis som typexempel på fall där det kan föreligga exceptionella omständigheter som kan göra ett skriftligt förfarande berättigat. Kännedom om sådan praxis kan ha vilselett de svenska domstolarna och medfört att de i alltför låg utsträckning varit villiga att hålla muntlig förhandling.

De fällande domarna mot Sverige har medfört förändringar på olika plan. Dels har de inneburit att staten blivit skadeståndsskyldig i de enskilda fallen. Av större betydelse för rättsutvecklingen är att fällande domar mot Sverige beaktats både i lagstiftningsarbete och i rättspraxis, vilket vi skall återkomma till.

Som framgått finns också åtskilliga exempel på att Sverige friats efter Europadomstolens prövning rörande muntlighetskravet. Olika förklaringar är tänkbara till detta förhållande. En möjlig förklaring är att rättsläget i Sverige varit oklart. Tveksamhet beträffande den svenska rättens överensstämmelse med Europakonventionens kan ha medfört en återkommande prövning i Europadomstolen. Även vid friande dom visar prövningen ju att situationen åtminstone i någon mån varit osäker. Tveksamhet beträffande den inhemska rättens förenlighet med Europakonventionens krav inom ett visst område är naturligtvis mycket negativt. Även friande domar kan därför ses som en oroande tendens.

Om den enskilde är missnöjd med att inte ha fått tillgång till muntligt förfarande i en svensk domstol, så torde vetskapen om att det finns flera fällande domar mot Sverige på detta område utgöra en stark motivering att verkligen väcka talan i Europadomstolen. Detta kan i så fall, trots att det ifrågasatta avgörandet varit konventionsenligt, ha bidragit till att just frågor beträffande rätten till muntligt förfarande kommit att prövas i Europadomstolen.

Det är mycket vanligt att en klagande i Europadomstolen klagat på flera olika påstådda brister i den nationella rättsordningen. Detta kan vara en medveten taktik, genom vilken klaganden hoppas maximera sannolikheten för att åtminstone någon del av talan leder fram till en fällande dom. Om en svensk klagande som är missnöjd med ett visst avgörande i vilket han eller hon visserligen nekats muntlig förhandling, men där frånvaron av muntlighet inte är den egentliga källan till partens missnöje, har kännedom eller informeras om att Sverige haft en dyster historia beträffande denna typ av fall, så framstår det som sannolikt att han eller hon skall ta upp skriftligheten som en punkt i en talan inför Europadomstolen. Det kanske helt enkelt framstår som sannolikt att en sådan invändning skall vinna framgång. Att dylika processtrategier kan ha förelegat är naturligtvis bara en spekulering från min sida. Förekomsten av detta tankesätt hos enskilda parter kan ha bidragit till att Sverige efter ett visst antal prövningar i Europadomstolen även fortsättningsvis fått uppträda som svarandestat.

6.3 Hänsyn till Europakonventionen i lagstiftningsarbete och rättspraxis

Det finns flera exempel på att hänsyn till Europakonventionen gjort sig gällande vid svenskt lagstiftningsarbete. Vid reformarbete beträffande RB har sådana hänsyn varit betydelsefulla, inte minst som argument mot införandet av moderniseringar, där effektivitetshänsyn vägt tyngre än beaktandet av rätten till muntlig förhandling. Även ÄL är utformad med hänsyn till Europakonventionens krav. Lagens § 14 anger att domstolen som huvudregel skall hålla sammanträde om det begärs av enskild part och är utformad med hänsyn till Europakonventionens krav.

Tillkomsten av rättsprövningslagen utgör den främsta följden av översyn av förvaltningsprocessen. Rättsprövningslagen utgör ett talande exempel på en lag, vars förarbeten helt genomsyras av konventionshänsyn. Lagen stiftades till följd av Europakonventionen, sedan den svenska regleringen medfört flera fällande domar i Europadomstolen för brott mot kravet på tillgång till domstolsprövning av vissa förvaltningsbeslut. Dessutom motiverade Europakonventionen det senare införandet av § 3 a, där det stadgas att domstolen skall hålla sammanträde om sökanden begär det och det inte är uppenbart obehövligt.

Allt talar för att de nationella domstolarna skall svara för att deras avgöranden står i överensstämmelse med Europakonventionen.

Genom hänsyn till Europakonventionen kan de nationella domstolarna se till att det slutliga avgörandet blir konventionsenligt, även om den lagregel de haft att tillämpa självständigt skulle ha medfört ett annat avgörande. Det finns åtskilliga fall då Europakonventionen och Europadomstolens praxis påverkat svensk domstolspraxis beträffande frågor om rätt till muntligt förfarande. I denna uppsats har, trots god tillgång på dylika exempel, endast presenterats ett urval av svenska rättsfall. Redan detta begränsade urval av svenska rättsfall möjliggör dock ett antal iakttagelser.

Inledningsvis kan i detta avseende konstateras att Europakonventionen och dess krav i Europadomstolens tolkning har påverkat svensk rättspraxis i de allmänna domstolarna såväl som i förvaltningsdomstolarna. Vi har också sett att Europakonventionen beaktades redan innan 1995, då konventionen fick status av svensk lag. Detta är naturligt, eftersom Sverige redan genom att ratificera Europakonventionen på femtiotalet i någon mån utfäste sig att efterfölja konventionens krav. Europakonventionen beaktas i fall där högsta instans undanröjer den tidigare instansens avgörande, men också i fall då den tidigare domen fastställs. Detta ger enligt min mening ett intryck av att hänsyn till konventionen är en väl integrerad del av rättstillämpningen, snarare än bara ett extra argument som används då högsta instans ämnar underkänna och återförvisa ett avgörande.

Vid hänsynstagandet till Europadomstolens praxis hänvisar HD och RR främst till rättsfall där Sverige varit svarandestat. Domstolarna hänvisar emellertid också till fall med andra svarandestater. Detta tyder såväl på kunskap om rättsfall rörande andra stater än Sverige, som på en positiv inställning till att tillämpa dem som rättskälla. Detta stärker min uppfattning att hänsyn till Europakonventionens krav blivit en integrerad del av den svenska rättstillämpningen.

Enligt sin ordalydelse är bestämmelsen i 9 § FPL betydligt mera restriktiv vad gäller möjligheterna till muntligt förfarande än vad Europadomstolens praxis är. Paragrafen anger skriftlighet som huvudregel, medan Europadomstolens praxis klart anger att muntlighet är huvudregel. RR har i flera fall där den haft att tillämpa 9 § FPL resonerat kring Europakonventionens krav. Vid tillämpning av paragrafen tycks hänsyn till Europakonventionen ha blivit ett nödvändigt komplement. Genom hänsyn till Europadomstolens praxis lindrar svenska domstolar följderna av att ordalydelsen i bestämmelsen i FPL 9 § i grunden är konventionsstridig.

Det är min allmänna uppfattning att Europakonventionen tillmätts allt mer betydelse i Sverige. Det framstår som odiskutabelt att konventionens status höjdes då den fick status av svensk lag. Ett av de uttalanden som jag valt att återge i denna uppsats, nämligen det andra citatet av HD i NJA 1991 s. 188, är intressant i detta sammanhang. Rättsfallet är från tiden innan Europakonventionen fick status av svensk lag. HD anger där att muntligt förhör bör hållas i målet med hänsyn till Europadomstolens avgörande i

Håkansson och Sturesson mot Sverige och *då något hinder i svensk lag inte möter mot ett sådant förfarande*. Europakonventionen utgör numera svensk lag. Vid en konflikt mellan inhemsk svensk lag och Europakonventionen torde det numera också stå klart att det är Europakonventionen som skall få företräde. Av dessa anledningar framstår det som otänkbart att HD med dagens rättsläge skulle göra motsvarande reservation. Jag tror att denna utveckling mot ökad betydelse av Europakonventionen fortsatt även efter att konventionen fick status av svensk lag, och kommer att fortsätta framöver. En förklaring till detta förhållande kan vara ökad kunskap om Europakonventionen, både hos parter och hos domare. En annan tänkbar förklaring är rättsreglernas internationalisering.

6.4 Två trender i nyare lagstiftningsarbete

Två trender kan skönjas i nyare svenskt lagstiftningsarbete. På RB:s område har den allmänna trenden gått mot ökad flexibilitet och mera blandade handläggningsformer. Trenden kan även skönjas i nyare lagstiftningsarbete. Detta innebär en tillbakagång för muntligheten och en motsvarande utbredning av möjligheterna till skriftligt förfarande. Mot bakgrund av Sveriges svårigheter att efterfölja Europakonventionens krav beträffande muntlighet i förfarandet, så framstår denna trend vid första anblick som ett problem. Man bör dock ha i åtanke att det inte är tillämpningen av RB, utan snarare av FPL, som givit upphov till mest problem i förhållande till Europakonventionen. Dessutom bör man ha i åtanke att det vore olyckligt om lagstiftaren i ett onyanserat synsätt gjorde Europakonventionen till ett allenarådande argument, och tillät dessa hänsyn överskugga alla andra överväganden. Europakonventionen kräver inte muntligt förfarande i fall där en sådan inte skulle tillföra något. I dessa fall bör den svenska rättsutvecklingen ske på ett sätt som inte enbart strävar efter att uppfylla konventionens grundläggande krav, utan till att åstadkomma bästa möjliga processordning. Så länge lagstiftaren kontinuerligt har Europakonventionens krav för ögonen, så kan den svenska rättsutvecklingen tillgodose såväl krav på snabbhet och flexibilitet, som den mänskliga rättigheten till muntligt förfarande. Trenden behöver alltså inte komma i konflikt med Europakonventionens krav.

Inom förarbeten som behandlats i denna uppsats, har hänsyn till Europakonventionen tillmätts stor betydelse. Så är också fallet vad gäller nyare lagstiftningsarbete beträffande rättsprövningslagen. Detta kan också sägas utgöra en trend, vilken naturligtvis är ett viktigt steg i skapandet av en rättsordning som är och förblir förenlig med Europakonventionen.

6.5 Avslutande kommentarer

Jag har i denna uppsats analyserat ett antal rättsfall och därefter gjort en sammanställning av de viktigaste dragen i Europadomstolens praxis beträffande rätten till muntligt förfarande. Denna praxis anger vilka krav

Europakonventionen ställer beträffande muntlighet i förfarandet. Jag har sedan försökt utvärdera i vilken utsträckning svensk rätt motsvarar dessa krav. Om inhemsk svensk rätt överensstämmer med Europakonventionens krav, så kan detta i teorin tänkas bero på två olika saker, om vi bortser från likheter till följd av tillfälligheter. Svensk överensstämmelse kan bero på att det i någon utsträckning finns en gemensam rättskultur, som genomsyrar svensk rätt samt övriga Europa och därmed också Europakonventionen. Denna grund för överensstämmelse har jag inte studerat i denna uppsats. Jag har istället valt att inrikta mig på en annan faktor, nämligen Europakonventionens genomslag i svensk rätt.

Jag har studerat Europakonventionens genomslag i svensk rätt ur ett antal olika synvinklar. Möjliga former för genomslag är fällande domar mot Sverige i Europadomstolen, konventionshänsyn i svenska lagförarbeten och konventionshänsyn i svensk rättspraxis. Dessa områden kan ses som komponenter, vilka tillsammans avgör den sammanlagda graden av Europakonventionens påverkan på rättsläget i Sverige. Dessa olika komponenter har i olika grad påverkat hur väl vårt land lyckats med att leva upp till sina åtaganden enligt Europakonventionen.

I idealfallet, vilket endast kan förekomma i teorin, så hade lagstiftaren redan på lagstiftningsplanet skapat en ordning som var fullt ut förenlig med Europakonventionens krav. Eventuella brister och oklarheter i denna lagstiftning skulle undanröjas genom en rättstillämpning som uteslöt risken för svenska konventionsbrott. I detta fall skulle det inte förekomma fällande domar i Europadomstolen. Denna situation är naturligtvis bara möjlig i teorin. För svenskt vidkommande har det också visat sig att situationen är ovanligt avlägsen beträffande rätten till muntligt förfarande. I verkligheten skulle kanske förhållandet mellan de olika formerna för Europakonventionens genomslag kunna sammanfattas på nedanstående sätt.

Trots att Europakonventionen tillmätts betydelse i svenskt lagstiftningsarbete, och dessutom givit upphov till nya lagar och förändringar av gamla lagar och trots att våra domstolar inte tycks vara främmande för Europakonventionshänsyn i sin praxis, så har svenska staten i flera fall gjort sig skyldig till konstaterade konventionsbrott. Den främsta källan till problemet tycks ha varit den förvaltningsrättsliga traditionen av skriftlighet. Denna tradition inom förvaltningsrätten, vilken etablerats långt innan Europakonventionens inkorporering med svensk rätt, har medfört åtskilliga brott mot den mänskliga rättigheten till muntligt rättegångsförfarande. Detta trots att RR i sin rättstillämpning beaktat Europakonventionen vid sidan om inhemsk svensk rätt. Inslaget av fällande domar mot Sverige är alltför stort och måste i någon mån ses som ett misslyckande. Därför kan Europakonventionens genomslag i lagförarbeten och rättspraxis inte annat än klassas som otillräckligt.

Avslutningsvis kan påpekas att det är uppenbart att Europakonventionen numera utgör en viktig faktor vid valet mellan skriftligt och muntligt

förfarande. Eller, om man så vill, vid besvarandet av frågan om det skrivna ordets lämplighet och olämplighet i förfarandet.

Bilaga

Artikel 6 - Rätt till en rättvis rättegång

1. Var och en skall, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol, som upprättats enligt lag. Domen skall avkunnas offentligt, men pressen och allmänheten får utestängas från förhandlingen eller en del därav av hänsyn till den allmänna moralen, den allmänna ordningen eller den nationella säkerheten i ett demokratiskt samhälle, eller då minderårigas intressen eller skyddet för parternas privatliv så kräver eller, i den mån domstolen finner det strängt nödvändigt, under särskilda omständigheter när offentlighet skulle skada rättvisans intresse.

2. Var och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts.

3. Var och en som blivit anklagad för brott har följande minimirättigheter

a) att utan dröjsmål, på ett språk som han förstår och i detalj, underrättas om innebörden av och grunden för anklagelsen mot honom,

b) att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar,

c) att försvara sig personligen eller genom rättegångsbiträde som han själv utsett eller att, när han saknar tillräckliga medel för att betala ett rättegångsbiträde, erhålla ett sådant utan kostnad, om rättvisans intresse så fordrar,

d) att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom,

e) att utan kostnad bistås av tolk, om han inte förstår eller talar det språk som begagnas i domstolen.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Prop. 1951:165 rörande anslutning till Europarådets konvention m.m.

Prop. 1971:30 Förvaltningsrättsreform, Omorganisation av förvaltningsrättskipningen, Förvaltningslag, Förvaltningsprocesslag, m.m. Del 2.

Prop. 1987/88:69 om europakonventionen och rätten till domstolsprövning i Sverige

Prop. 1988/89:95 om ändringar i rättegångsbalken m.m.

Prop. 1990/91:176 om ändringar i lagen (1988:205) om rättsprövning av vissa förvaltningsbeslut

Prop. 1993/94:117 Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor

Prop. 1995/96:115 En ny lag om domstolsärenden

Prop. 1995/96:133 Några frågor om rättsprövning m.m.

Prop. 1996/97:131 Prövningstillstånd i hovrätten

Prop. 1999/2000:26 Effektivisering av förfarandet i allmän domstol

Prop. 2004/05:131 En modernare rättegång – reformering av processen i allmän domstol

Prop. 2005/06:56 En moderniserad rättsprövning, m.m.

SOU 1993:40 Fri- och rättighetsfrågor, Del B, Inkorporering av Europakonventionen

SOU 1995:124 Ett reformerat hovrättsförfarande – Betänkande av Hovrättsprocessutredningen

Kommittédirektiv 1991:119 Utvidgat skydd för grundläggande fri- och rättigheter samt ökade möjligheter till domstolsprövning av normbeslut och förvaltningsbeslut

Litteratur

Bernitz, Ulf och Kjellgren, Anders: *Europarättens grunder*, andra upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2002.

Bylander, Eric: *Muntlighetsprincipen – En rättsvetenskaplig studie av processuella handläggningsformer i svensk rätt*, Iustus Förlag AB, Uppsala 2006.

Danelius, Hans: *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis – En kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, andra upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2002.

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Boman, Robert: *Rättegång, femte häftet*, sjunde upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2002.

Lorenzen, Peer, Rehof, Lars Adam, Trier, Tyge, Holst-Christensen, Nina och Vedsted-Hansen, Jens: *Den Europæiske Menneskeretskonvention – med kommentarer (art 1-10)*, andra upplagan, Jurist- og Økonomforbundets Forlag, Köpenhamn 2003.

Mårsäter, Olle: *Folkrättsligt skydd av rätten till domstolsprövning*, Uppsala Universitet 2005.

Stolpe, Jan: *Platon, Skrifter, Bok 2*, (Översättning, förord och noter av Jan Stolpe), Bokförlaget Atlantis AB, Stockholm 2001.

Wennergren, Bertil: *Förvaltningsprocesslagen m.m. – En kommentar*, femte upplagan, Norstedts Juridik AB, Stockholm 2005.

Artiklar

Danelius, Hans: *Europadomstolens domar 1991-1993 – en rättsfallsöversikt*, SvJT 1994 s. 337-388.

Hellberg, Hans: *Europakonventionen – ett argument som allt oftare tar skruv*, Advokaten, Tidskrift för Sveriges advokatsamfund, nr 5, 2001, s. 14.

Rättsfallsförteckning

Europadomstolen	Datum
Ringeisen mot Österrike	16.7.1971
Sporrang-Lönnroth mot Sverige	23.9.1982
Axen mot Förbundsrepubliken Tyskland	8.12.1983
Sutter mot Schweiz	22.2.1984
Sramek mot Österrike	22.10.1984
Colozza mot Italien	12.2.1985
Monnell och Morris mot Förenade Konungariket	2.3.1987
Pudas mot Sverige	27.10.1987
Olsson mot Sverige	24.3.1988
Ekbatani mot Sverige	26.5.1988
Allan Jacobsson (nr 1) mot Sverige	25.10.1989
Håkansson och Sturesson mot Sverige	21.2.1990
Weber mot Schweiz	22.5.1990
Fejde mot Sverige	29.10.1991
Helmers mot Sverige	29.10.1991
Jan-Åke Andersson mot Sverige	29.10.1991
Schuler-Zgraggen mot Schweiz	24.6.1993
Kremzow mot Österrike	21.9.1993
Zumtobel mot Österrike	21.9.1993
Fredin (nr 2) mot Sverige	23.2.1994
Ravnsborg mot Sverige	23.3.1994
Diennet mot Frankrike	26.9.1995
Masson och Van Zon mot Nederländerna	28.9.1995
Gradinger mot Österrike	23.10.1995
Bulut mot Österrike	22.2.1996
Pauger mot Österrike	28.5.1997
Georgiadis mot Grekland	29.5.1997
Rolf Gustafson mot Sverige	1.7.1997
Werner mot Österrike	24.11.1997
Allan Jacobsson (nr 2) mot Sverige	19.2.1998
Hubner mot Österrike	31.8.1999
Michael Edward Cooke mot Österrike	8.2.2000
Stefanelli mot San Marino	8.2.2000
Asan Rushiti mot Österrike	21.3.2000
L mot Finland	27.4.2000
Elsholz mot Förbundsrepubliken Tyskland	13.7.2000
Eisenstecken mot Österrike	3.10.2000
Malhous mot Tjeckiska republiken	12.7.2001
Baischer mot Österrike	20.12.2001
A.T. mot Österrike	21.3.2002
S.N. mot Sverige	2.7.2002
Janosevic mot Sverige	23.7.2002
Döry mot Sverige	12.11.2002

Lundevall mot Sverige
Salomonsson mot Sverige
Miller mot Sverige
Hellborg mot Sverige

12.11.2002
12.11.2002
8.2.2005
28.2.2006

Högsta domstolen

NJA 1973 s. 423
NJA 1988 s. 572
NJA 1991 s. 188
NJA 1992 s. 363
NJA 1999 s. 729
NJA 2003 s. 407

Regeringsrätten

RÅ 1974 ref. 61
RÅ 1997 ref. 10
RÅ 1997 ref. 62
RÅ 1999 not. 235
RÅ 2001 not. 7